

JANEK ISTVÁN

Magyar közeledési szándékok a szlovák vezetőkhez 1943–1944 folyamán

Magyarország a náci Németországhoz való kötődés miatt 1941 végére külpolitikailag teljesen elszigetelődött. Ebből a helyzetből Kállay Miklós próbált meg először kijutni, aki 1942. március 9-én alakította meg kormányát. Politikai céljának azt tekintette, hogy az országot lassan kivesse a második világháborúból, eltávolodjon a németektől.¹ Horthy és Kállay között hallgatólagos megegyezés született: a miniszterelnök szabad kezet kapott a kapcsolatok újra felvételére a nyugati szövetségesekkel. Vissza akarta szerezni Magyarország politikai mozgásszabadságát, és akár a semleges, nem hadviselő státust is elérni.

Kállay el akarta kerülni egy németekkel kollaboráló kormány hatalomra jutását, ami vélhetően a teljes hadköteles ifjúság harctérre küldését jelentette volna. A magyar vezetés az ország földrajzi helyzete, a szövetségi viszony miatt is kerülte a nyílt szembeszállást a németekkel, nehogy egy esetleges német megszállással Magyarország is olyan helyzetbe jusson, mint Jugoszlávia vagy Lengyelország. A magyar vezetés attól félt, a nyílt szembefordulás azonnal német beavatkozáshoz vezet, ami két további súlyos eseményt vont volna maga után. Egyrészt az angolszász bombázásokat, másrészt Szlovákia és Románia részvételét Magyarország megszállásában.² Ezt mindenáron el akarták kerülni. Nem tudták, hogy Hitler csak az olasz fordulat nyomán adott utasítást hazánk megszállásának előkészítésére. A nyílt szembefordulást nehezítette, hogy a Hitler-

¹ Kállayt kezdetől a németektől való eltávolodás gondolata vezette, azonban csak 1942 novemberétől kezdett el ennek a szellemében lépéseket tenni. Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944*. Budapest, Napvilág, 2008. 50–58.

² A szlovák–román csapatok Magyarország megszállásában való részvétele esetleg kedvező színben tüntethette volna Magyarországot a területi kérdések kapcsán a béketárgyalásokon e két szomszédal szemben.

hez köthető területi nyereségek egy időre a náci birodalomhoz tapasztották az országot.

A kormány hosszú távú külpolitikai céljai közé tartozott a szovjet megszállás elkerülése is. Az elképzelések szerint az angol és amerikai erők balkáni partra szállása, a magyar határ megközelítése esetén Magyarország azonnal az ő oldalukra állna.³ Mivel a kormány az ország területi integritását és függetlenségét nem akarta kockára tenni, nagyon óvatosan és körültekintően kellett megkezdeni a puhatolózást és a tárgyalásokat az angolszászok irányában.⁴ 1943 februárjától azonban fokozatosan kiépültek és Magyarország német megszállásáig folyamatosan fenn is maradtak a titkos kapcsolatok az angolokkal és az amerikaiakkal.⁵ Érdekes adalék, hogy ezekről a németek is értesültek.⁶

Az angolokkal folytatott tárgyalások fő színtere Törökország, az Egyesült Államokkal pedig Bern volt.⁷ Ezenkívül a magyar kormány hivatalos, illetve félhivatalos megbízottai Lisszabonban és Stockholmban is tárgyaltak a szövetségesek képviselőivel. A titkos kapcsolatok egyik fontos eredménye volt az a jobbára hallgatólagos megállapodás, amely szerint a magyarok nem lőnek a magyar légtereken áthaladó angolszász gépekre, azok pedig nem bombázzák a magyar városokat.⁸ Kállay sorra rendelte haza a Magyarországot képviselő, külföldön szolgálatot teljesítő követeket, és tájékoztatta őket titkos tervéről, együttműködésüket kérve. A berlini magyar követet kivéve mindenki olyan értelmű utasítást kapott, mely szerint Magyarország önálló külpolitikát fog folytatni. Ez nem jelentett nyílt szembefordulást a korábbi politikával, csupán azt a látszatot akarták elkerülni, hogy Magyarország teljesen a német külpolitika irányvonalát követi. A béketapogatózási kísérletet szorgalmazó magyar politikusok félték a német megszállástól, de attól is félték, hogy

³ A magyar kormány szinte végig azt az illúziót táplálta, hogy megvalósul a balkáni partraszállás, ennek az esélye azonban Teheránban szertefoszlott, mert a tervet nem csupán a szovjetek, de az amerikaiak is elleneztek.

⁴ BORHI László: Akár német megszállás árán is. *Századok Füzetek*, 2009/2. 7–48.

⁵ Joó András: Kállay Miklós külpolitikája... I. m. 2008. 50–71.

⁶ Hitlernek voltak értesülései a magyar tárgyalásokról, ezek egy részét az ankarai angol nagykövet, Sir Knatchbull-Hugessen török inasa (német fedőneve Cicero) révén szerezte. FÜLÖP Mihály: A román kiugrás és a fegyverszünet. *Századok Füzetek*, 2009/2. 66.

⁷ A témához lásd JUHÁSZ Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Kossuth, Budapest, 1978; G. VASS István: Bakach-Bessenyei György tárgyalásai az Egyesült Államok megbízottaival Bernben, 1943. augusztus 28. és 1944. március 19. között. A Kállay-kormány béketapogatózásainak újabb dokumentumai. *Levéltári Közlemények*, 1994/1–2. 153–205.; Joó András: Világháborús intrikák. A magyar béketapogatózások és az isztambuli színtér fontos mozzanatai, 1942–1944. *Századok*, 2008/6. 1421–1464.

⁸ Megjegyzendő, hogy erre vonatkozólag nem volt semmiféle abszolút garancia, a szövetségesek kedvük szerint bármikor megkezdhatték volna a bombázásokat, ettől taktikai okokból tekintettek el csupán, egy időre.

elveszíthetik az angolszász hatalmak szimpátiáját, ha nem tesznek semmit, és hátrányos helyzetbe kerülnek a későbbi békekonferencián.⁹

A háborúból való kiugrás gondolata 1942 végétől, illetve a sztálingrádi vereségtől és a második magyar hadsereg doni pusztulásától egyre erőteljesebbé vált.¹⁰ A magyar–szlovák kapcsolatokat korábban jellemző torzalkodások 1943-ban is folytatódtak. Az egymás elleni sajtótámadások is napirenden voltak, és ezekben a vitákban a németek döntőbíróságát is kikérték. 1943 második felére Kállay belátta, hogy a kétoldalú kapcsolatokban javulásra lenne szükség.

A magyar és a szlovák kormány között tovább folyt a sajtópárbaj.¹¹ Az eset háttere a következő volt: 1943 januárjában Kuhl Lajos¹² pozsonyi magyar követ a szlovák sajtó néhány cikke miatt tiltakozott Pozsonyban, kijelentve, hogy azok sértik országa méltóságát, és nem szolgálják a bolsevizmus ellen közösen vívott harcot. Azzal vádolta a szlovák sajtót, hogy szándékosan keresi az ellentéteket, és támadja a magyar kormányt.¹³

Első pillantásra szokványos jegyzékváltásról beszélhetnénk, az események azonban hamarosan drámai fordulatot vettek, mert a magyar tiltakozásokat támogató, Hans Elard Ludin¹⁴ pozsonyi német követ is felemelte szavát az említett cikkek miatt.¹⁵ Ezekről az alábbiakat írta Vojtech Tuka¹⁶ szlovák miniszterelnöknek: „Ezek a cikkek nemcsak a jelenlegi háború szempontjából elengedhetetlenül fontos szövetségi

⁹ PRITZ Pál: Magyar külpolitika 1941–1945. *Századok Füzetei*, 2009/2. 54.

¹⁰ Carlile Aylmer MACARTNEY: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956–1957. II. k. 122–123., 141.; BORHI László: Akár német megszállás árán is. I. m. 7–48. Borhi László kutatásai is azt bizonyítják, hogy e korszak titkos tárgyalásai még mindig nincsenek feltárva, és a washingtoni, londoni és moszkvai levéltárak anyagai tovább árnyalhatják eddigi ismereteinket.

¹¹ A két fél közötti problémákról lásd Joó András (szerk.): *Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 24.–1943. augusztus 25.* MTI–Napvilág Kiadó, Budapest, 2007. 98–100.

¹² Kuhl Lajos: karrierdiplomata, 1941–1944 között pozsonyi magyar követ.

¹³ Slovenský Národný Archív (Szlovák Nemzeti Levéltár) (továbbiakban SNA), Ministerstvo Zahraničných

Vecí (Külgügyminisztérium) (továbbiakban MZV), 128. doboz. (Szlovák–magyar kapcsolatok.) 188/43. sz.

¹⁴ Hans Elard Ludin (1905–1947), katonatiszt, diplomata elkötelezett náci. Ezredével részt vett a Franciaország elleni hadjáratban. 1941. január 13-tól egészen 1945. március 31-ig pozsonyi német követ. A szövetségesek kiadták őt a csehszlovák hatóságoknak. Háborús bűnei miatt golyó általi halálra ítélik.

¹⁵ SNA MZV 151. doboz. 217/1285/43. sz.

¹⁶ Vojtech Tuka (1880–1946), jogász, egyetemi tanár, politikus. A pécsi jogakadémián, majd a pozsonyi egyetemen tanított. A kezdetektől részt vett a titkos magyar katonai szervezkedésekben és a csehszlovákiai magyar politikai pártok megalakításában. Belépett a Hlinka-féle Szlovák Néppártba, annak alelnöke, 1925-től parlamenti képviselője lesz. Ő dolgozta ki a párt első autonómiairavezetét. 1929-ben mint magyar kémet a csehszlovák hatóságok letartóztatják, és 15 évi börtönre ítélik. 1937-ben amnesztiával szabadul. A Szlovák Állam idején 1940–1944 között külgügyminiszter, 1939 októberétől 1944 szeptemberéig miniszterelnök. 1946-ban mint háborús bűnöst kivégzik.

megértést akadályozzák, hanem ezen túlmenően, kétségtelenül a cikkek szerzőinek akarata ellenére, éppen közös ellenségünk törekvéseit segítik elő.”¹⁷ Ludin ezalatt a kommunista és a szovjet veszélyt értette. Emlékeztette a miniszterelnököt arra, hogy a szlovák kormány a birodalmi kormánnyal fennálló szerződése alapján is köteles megakadályozni azokat a sajtómegnyilvánulásokat, amelyek megsértik a közös politika irányvonalát. Végül információt kért, milyen intézkedéseket tesz Tuka az ilyen jelenségek megakadályozása érdekében.

A szlovák fél azzal védekezett, hogy az említett cikkek csupán a Szent István-i állameszme magyar propagandájára adott válasznak tekinthetők, amire a közvéleményre való tekintettel is szükség volt. „Különbösen is: Magyarországról írni kell, mert már csak ez csábítja újságolvasásra az embereket.”¹⁸ Azt is felhozták, hogy a londoni rádió szerint a szlovák kormány a magyarokkal tárgyal, és erre is reagálni kellett. Ludin követ 1943 februárjában a kérdéssel kapcsolatosan Jozef Mračnával,¹⁹ a Szlovák Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetőjével is találkozott. A megbeszélés után Mračna a következőket jegyezte fel: „Berlinnek most nagyon fontos, hogy sajtónkban és rádióinkban ne jelenjen meg semmilyen támadás a magyarok ellen, mert részünkről az ilyen kezdeményezés azt a benyomást kelthetné Németországban, hogy Szlovákia nem bízik a védelmi szerződésben. Egyébként sem látja be, miben segíthetnének a jelenlegi időszakban Szlovákiának a Magyarországgal folytatott hasonló sajtóviták.”²⁰ Ringelmann²¹ pozsonyi német sajtóattasé mindezt kiegészítette azzal, hogy a német illetékesek egyenesen megtilthatják, hogy Szlovákiában Magyarországról írjanak. „Nekem a beszélgetések alapján az a benyomásom – jegyezte fel Mračna –, hogy a németeknek nagyon fontos, hogy a jelenlegi helyzetben a magyarok ne hivatkozhatnak arra, hogy fenyegetve érzik magukat a szomszédjaik által, és ezért otthon tarthassák hadseregük jelentős részét.”²²

Tuka Ludinnak írott válaszában²³ elismerte, hogy néhány cikk hangneme és tartalma helytelen volt, de azokat jórészt „a Szlovák Köztársá-

¹⁷ SNA MZV 151. doboz. 217/1285/43. sz.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Jozef Mračna (1900–1945), mérnök, diplomata. Csehszlovákia alatt kezdte diplomáciai pályafutását Bécsben, Párizsban, majd Németországban, végül New Yorkban folytatta. 1939-ben megbízást kapott Tisótól, hogy készítse elő a Szlovák Köztársaság diplomáciai képviselőének megnyitását az USA-ban, de az nem ismerte el Szlovákiát. 1940-ben a Szlovák Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője.

²⁰ SNA MZV 151. doboz. 217/1285/43. sz.

²¹ Ringelmann keresztnévét nem sikerült megtalálni.

²² SNA MZV 151. doboz. 217/234/43. sz. (Jozef Mračna feljegyzése.) 1943. február 10.

²³ Uo. 217/1285/43. sz. mellékletében Tuka levele Ludinnak. 1943. február 7-én.

ság önállósága és függetlensége” ellen intézett támadásokkal szembeni védekezésül írták. Az ezeréves határról, Magyarország Kárpát-medencei vezető szerepéről, illetve Magyarországról mint a „rend tényezőjéről” szóló magyar cikkek nyugtalanítják a szlovák közvéleményt, és „nem erősítik a szövetségesek közti bizalmat”. Véleménye szerint a szlovák sajtó kénytelen védekezni, nem hagyhatják, hogy az a benyomás alakuljon ki, mintha Magyarországnak mindez megengedett lenne. Tuka panaszkodott a *Naša Zastava*, a szlovják mozgalom²⁴ orgánumban megjelent cikkekkel, illetve a lap Kelet-Szlovákiába történő kiszállításával és terjesztésével kapcsolatban.²⁵ A birodalmi német kormány a magyar politikusokat is arra kérte, hogy állítsák le a sajtótámadásokat. Így egy rövid időre abbamaradhat a szlovák és a magyar sajtó pengevéltása.

A korabeli sajtóviszonyok megértését segíti egy 1942 decemberi feljegyzés Ullein-Reviczky Antal²⁶ és a Budapesten megjelenő magyar napilapok és hírügynökségek szerkesztőit irányítói értekezletéről. Ullein-Reviczky a következőket mondta: „Aki elolvassa a tót lapokat, az tisztába jön azzal, hogy a tótoknak egyetlen ellenségük van: a magyarok.”²⁷ Kifejtette, hogy a magyar kormány nem akar minden esetben válaszolni a szlovákok támadásaira, inkább hírzárlatot alkalmaznak. Úgy tettek bizonyos időközönként, mintha ez az ország nem is létezne, és csak néha adtak megbízást egy magyar újságírónak, hogy válaszoljon a szlovák sajtóban megjelentekre. Óvatosságra intette a magyar szerkesztőket, és felhívta figyelmüket, ha ellentámadást indítanak a sajtóban, akkor azt a szlovák hatóságok és a Hlinka-gárda is a szlovákiai magyarokon torolja meg. Kijelentette, hogy nem akarja kiélezni a helyzetet, megérti a szlovákokat is, mivel az újságjaikban is írni kell valamiről, és

²⁴ Szlovjakok: a szlovjakok népnyelve meglehetősen különbözött a szlovák irodalmi nyelvtől, valamint a szlovák nyelv többi nyelvjárásától. A szlovák nyelv egyfajta átmenetet képezett a szlovák, a lengyel, a kárpátaljai ruszin és ukrán nyelvjárások között. A magyar nyelvészek a szlovák nyelvet már a 19. századi nagy szláv reneszánsz idején is önálló szláv nyelvnek tekintették. A negyvenes évek elején a magyar kormány anyagilag támogatta a mozgalom képviselőit, és politikai céljai felhasználására is fel kívánta használni. A *Naša Zastava* című újság e mozgalom nyelvén jelent meg hetente Dvorčák Viktor szerkesztésében. A mozgalom indulásáról és történetéről lásd ÁBRAHÁM Barna: *Szlovákok és szlovjakok, a nemzet határai*. *Limes*, 2003/3. 55–66.; POPÉLY Gyula: *Hazatéréstől a hazavesztésig. Magyar oktatásügy és oktatáspolitikai a visszatért Felvidéken (1938–1945)*, Madách-Posonium, Pozsony, 2006. 133–138.

²⁵ SNA MZV 151. doboz, 217/1285/43. sz. mellékletében Tuka levele Ludinnak. 1943. február 7-én.

²⁶ Ullein-Reviczky Antal (1894–1955), diplomata, egyetemi tanár. Az ankarai és zágrábi magyar konzulátuson dolgozott. 1938. december 16-tól 1943. szeptember 9-ig a sajtó- és kulturális osztály vezetője volt. 1943 végétől 1944 márciusáig svédországi magyar követ, a Kállay-kormány béketárgyalóit vezetője volt. 1943 végén a német megszállás elleni tiltakozásul tiszteről lemondott.

²⁷ *Főszerkesztői értekezletek*. I. m. 86.

erre megfelelnek a magyarok elleni támadások. Ezzel kapcsolatosan nehezményezte, hogy Szlovákia mint német védnökség alatt álló ország ezt nem tehetné. Elmondta, hogy van egy visszavágási lehetőség a szlovákok irányába, ám ezt csak a végső esetben kívánja használni: „Ha ugyanis elrendelném, hogy a magyar lapok ezután szlovák helyett tótot írjanak, akkor ez vérig sértené és felbőszítené a szlovákokat. Az eredménye viszont az lenne, hogy mi itthon egy jót nevetnénk, a szlovákok viszont bosszút állnának a szlovákiai magyarokon.”²⁸

A vita 1943. március 19-én újrakezdődött. Ludin a sajtó több cikke ellen tiltakozott Tukánál, elsősorban a Hlinka Szlovák Néppárt történelmét érintő írások ellen, kijelentve, hogy ezek „a szlovák közvélemény egy részénél a magyar állammal szemben álló hangulatot kelthetnek vagy tarthatnak fenn”. Tuka április 21-én kelt válasza hűen tükrözi a szlovák kormány véleményét az akkori magyar politikáról. Egyidejűleg betekintést enged a kollaboráns politika boszorkánykonyhájába – a kölcsönös denunciálás módszereibe. Tuka levelében kiemelte, hogy beszüntette a kezdeményező támadásokat, és a szlovákok csupán védekeznek. Egyúttal megígérte, hogy leállíttatja a szlovák múltról szóló cikkek megjelenését. Ugyanakkor ettől kezdve ismételten részletesen tájékoztatták a németeket a magyar sajtó revizionista megnyilatkozásairól. A jegyzék mellékletéből a magyar tervek összefoglalását a Kárpát-medence jövőjéről megküldték minden szlovák követségnek, mégpedig a következő kommentárral: „Tehát világosan látszik, hogy a magyar politika már most igyekszik előkészíteni a német befolyás a Kárpát-medencéből történő kiszorításához vezető utat, mivel azt idegennek tartja ebben a térségben.”²⁹ Ennek tükrében Magyarország „közelítő” politikája a szlovákokhoz nagyon nehezen tudott volna eredményeket elérni.

Kállay béketapogatózásainak híre Hitler fülébe is eljutott.³⁰ Ez arra készítette, hogy a vitás kérdések tisztázása céljából a kormányzót Klessheimbe hívja.³¹ Kállay a tárgyalásokra ugyan nem kapott meghívást, de Horthy elutazása előtt hosszas megbeszélést folytatott vele a Hitlerrel szemben követendő politika kérdéseiről. Szentmiklósy Andor³² a talál-

²⁸ Uo. 87.

²⁹ SNA MZV 143. doboz. 1440/43. sz. Sajtóügyek.

³⁰ SZEGEDY-MASZÁK Aladár: *Az ember ősszel visszanéz*. Európa, Budapest, 1996. 170. Lásd erről még Dagmar ČIERNA-LANTAYOVA: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1949. Východiská, problémy a medzinárodné súvislosti*. Veda, Bratislava, 1992. 43.

³¹ Hitler azért nem Berlinbe invitálta vendégeit, mert Berlin rossz benyomást keltett volna a bombázások és azok nyomai miatt.

³² Szentmiklósy Andor (1893–1945), 1939–1940-ben tokiói követségi tanácsos, 1941-től a külügyminisztérium vezető tisztviselője, 1942-től 1943-ig a politikai osztály vezetője, majd 1944 márciusáig a külügyminiszter állandó helyettese. 1945-ben elpusztult a koncentrációs táborban.

kozóra külön feljegyzést készített Horthy számára, amely a német vezetővel folytatandó tárgyalások irányelveire tett javaslatot. Az emlékirat kifejtette, hogy Magyarország Európában betöltött szerepe a rend fenntartása a Kárpát-medence térségében. Emiatt a jövőben nem küldhet több katonát a keleti frontra, mivel a megmaradt haderő elengedhetetlenül szükséges a magyar határok védelméhez. „Csak az erős, ezeréves Magyarország képezheti az európai béke biztos támaszát”³³ – hangoztatta Szentmiklós, rámutatva a szomszédos államokkal fennálló, pattanásig feszült rossz viszonyra. Úgy vélte, különösen Románia és Szlovákia Magyarországgal szembeni agresszív magatartása jelent problémát: magyar részről ugyan fennállt a tárgyalási készség, ezt azonban az említett országok nem akceptálták. Szentmiklós persze alaposan túlbecsülte Magyarország geopolitikai jelentőségét.

Vitathatatlan tény, hogy a Kállay-kormány 1943-ban kisebb intézkedések révén próbált elhatárolódni a németektől, amellyel kiváltották a német kormány gyanúját és haragját, ez pedig ellenintézkedéseket vont maga után.³⁴ Hitler 1943. április 16-án, Klessheimben találkozott a magyar kormányzóval. Szemére vetette Horthynak, hogy Kállay Magyarország háborúból való kiugrását készíti elő, ezért azt követelte tőle: mentse fel őt miniszterelnöki tiszte alól. Kállaynak „a német–magyar barátság érdekében távoznia kell” – jelentette ki, és részletes iratanyagot adott át Horthynak a magyar béketapogatózási kísérletekről. Horthy azt felelte: véleménye szerint az iratokban ábrázolt kép hamis, és visszautasította Kállay menesztését is. „Erre nem lát okot” – mondta –, és kikérte magának, hogy az ő hatáskörébe beleavatkozzanak. Hitler – aki ekkora már többször visszaélt erejével, abban a hitben élt, hogy gyakorlatilag őt illeti meg a Németország érdekkörébe vont államok miniszterelnökeinek kijelölési joga – rossz néven vette Horthy tiltakozását. Azt a benyomást kívánta kelteni, hogy nagyon sérelmezi Magyarország akcióit, de ekkor még nem állt érdekében erélyesen fellépni; fő problémája ekkor még az volt, hogy a magyar béketapogatózási kísérletek felszínre jutottak, és azok politikai következményeitől félt.³⁵

³² Szentmiklós Andor (1893–1945), 1939–1940-ben tokiói követségi tanácsos, 1941-től a külügyminisztérium vezető tisztviselője, 1942-től 1943-ig a politikai osztály vezetője, majd 1944 márciusáig a külügyminiszter állandó helyettese. 1945-ben elpusztult a koncentrációs táborban.

³³ SZINAI Miklós–SZÜCS László: *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth, Budapest, 1962. 376.

³⁴ RÁNKI György: *Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről*. Kossuth, Budapest, 1964. 239.

³⁵ RÁNKI György: *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államterfűkkel*. Magvető, Budapest, II. k. 1983. 62–63.; Joó András: *Világháborús intrikák*. 1432.

A változás Hitlernél az olasz fordulat után állt be, amikor parancsot adott a német hadvezetésnek, hogy dolgozzák ki – Margaréta I., majd II. fedőnéven – Magyarország „biztosításának”, azaz megszállásának hadműveleti tervét.³⁶ Azzal is számolt, hogy Magyarország területére esetleg angolszász ejtőernyős alakulatokat dobhatnak le a későbbiek folyamán.³⁷ A németek a magyar hadsereg lefegyverzését tervezték, elképzeléseik szerint Magyarország megszállásában szlovák, román és horvát csapatok is részt vettek volna.³⁸ A német tervekről Kállay is tudomást szerzett, és ráébredt, hogy nagyobb esélye lenne a sikerre, ha szomszédai közül néhányal együttműködési megállapodást köthetne, vagy legalább azt elérné, hogy ne avatkozzanak be a háborúból kiválást szorgalmazó magyar tervekbe.³⁹ Így került a képbe Szlovákia, amellyel a magyar kormány informális jellegű megbeszéléseket kezdeményezett.⁴⁰

Kállay többször is hangoztatta, hogy támogatja Szlovákia önálló államiságát, a magyar politikának nem áll szándékában azt veszélyeztetni. Mivel 1943-ban a két ország között meglehetősen feszült volt a viszony, Kállay a határkérdést és a kisebbségi kérdést háttérbe szorítva szeretett volna kapcsolatot teremteni a szlovák kormánnyal. Abból indult ki, hogy hosszú távon mindkét államnak érdeke a tengellyel való szakítás, és a tárgyalások felvétele a szövetségesekkel. Tervét a szlovákokkal annál is inkább kivitelezhetőnek gondolta, mert tudomására jutottak a Tiso és Esterházy között 1939 júniusában lezajlott beszélgetés részletei. Ezek során Tiso azt ecsetelte Esterházynak, hogy ha előre tudta volna, milyen határmódosításra kerül sor a bécsi döntéssel, akkor 1938-ban Komáromban megegyezett volna a magyar kormánnyal az átadandó területek nagyságáról, s a két ország már 1939 elején gazdasági, kulturális és politikai megállapodásokat köthetett volna. Ennek alapján Kállay okkal feltételezte, hogy Tiso együttműködésre bírható. Megbízottai 1943 februárjától tapogatózó tárgyalásokba kezdtek Szlovákiában. Hivatalos

³⁶ A témához lásd GLATZ Ferenc (szerk): *Az 1944. év históriája*. História évkönyv. 1984. 1–175.

³⁷ EVA IRMANOVÁ: *Maďarsko a Versailleský mírový systém*. Albis International, Ústí nad Labem, 2002. 320.

³⁸ A német fenyegetések 1944. március 18-án váltak valóra, amikor Klessheimben Hitler azzal ijesztette meg Horthyt, hogy a szomszédos kis országok, így Szlovákia haderejét vetik be a magyarok ellen. Horthy csak ennek hatására egyezett bele abba, hogy a német megszállás ellenére a helyén marad, és nem ad ki parancsot az ellenállásra. Lásd erről bővebben ÖRMS Mária: *Hitler*. T-Twins, Budapest, 1993. 439.

³⁹ Kállay így a korábbi nagy ellenség a csehszlovák emigráns kormány képviselőivel is megbeszélések folytatott, ezek célja az volt, hogy felmérjék a háború utáni határvonalra vonatkozó csehszlovák elképzeléseket és hogy ismertessék a sajátjukat. G. VASS István: *Magyar–cseh hivatalos tárgyalások Bernben. Külpolitika*, 1997/3. 101–129.

⁴⁰ Dagmar ČIERNA-LANTAYOVA: i. m. 1992. 29.

és félhivatalos magyar személyek próbáltak meg politikai tárgyalásokat folytatni a pozsonyi vezetőkkel. Ezeken a megbeszéléseken nagyrészt magyar nemzetiségű, szlovák kapcsolatokkal rendelkező földbirtokosok, illetve országgyűlési képviselők vettek részt.

Kállay először a hivatalos diplomáciai csatornákon próbálkozott a közvetlen kapcsolatfelvétellel. Kuhl követ 1943. február 10-én ebédre hívta a követségre Jozef Tisót.⁴¹ A találkozót azonban elhalasztották, mivel Tiso édesapja időközben elhalálozott. Pozsonyban ebben az időben az a híresztelés kapott lábra, hogy Szlovákiát a közeljövőben megszállják a németek. Utólag kiderült, hogy ez csak rémhír, valószínűleg a Szlovákián át a frontra vonuló német egységek nagy száma miatt terjedt el a hír. Az egyik magas rangú szlovák katonatiszt azt mondta a pozsonyi magyar követnek, hogy amíg Tiso gyásza tart, akár olyan helyzet is adódhat, hogy „Tiso elnök már nem fog elmehetni a magyar követhoz vacsorára,”⁴² azaz időközben a németek teljesen megszállják az országot.

Érdekes adalék ehhez, hogy a szlovák politikusok némelyike az esetleges német megszállásért Esterházy Jánost⁴³ tette felelőssé, mégpedig 1943. február 14-én a szlovákiai Főréven mondott beszéde miatt. Maga Alexander Mach⁴⁴ szlovák belügyminiszter is kifogásolta beszédében, hogy a gróf kifejezte békevágyát, „mert most, mikor a német birodalom totális háborúra készül, nem szabad békehúrokat pengetni”.⁴⁵ Esterházy visszautasította Mach támadását, és kijelentette, hogy ha a németek tényleg megszállják Szlovákiát, annak egyedüli és kizárólagos oka a szlovák kormány magatartása lesz, mert az semmit sem tett a „csehszlovakiz-

⁴¹ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) Külügyminisztérium (továbbiakban: KÜM) K-64. 100. cs. 1943/65 tétel, 24/1943. sz. 1943. február 3.

⁴² Uo.

⁴³ Esterházy János (1901–1957), magyar politikus. 1938 novembere után Csehszlovákiában maradt, és megalapította a *Szlovákiai Magyar Pártot*. A Szlovák Köztársaság idején az ottani magyarság érdekeit védelmezte, és egyben a magyar kormánynál a szlovák lakosság érdekében is fellépett. Többször tárgyalt Tisóval a magyar kisebbség jogairól, s a szlovák parlamentben is, ahol ő volt az egyetlen magyar képviselő föllépett a magyarság jogaiért. Esterházy volt a szlovák parlament egyetlen képviselője, aki 1942. május 15-én a 68/1942-es alkotmányi törvény ellen szavazott, amely a zsidóság kitelepítéséről szólt. Esterházy 1944-ben zsidóknak és más szökevényeknek is segített a szökésben. Magyarország 1944. októberi német megszállása ellen memorandumban tiltakozott. A Gestapo körözte. 1945-ben szovjet majd csehszlovák börtönök rabjává vált, ahol haláláig raboskodott. MOLNÁR Imre: *Esterházy János 1901–1957*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997.

⁴⁴ Alexander Mach (1902–1980), szlovák politikus. 1920–1939 a Szlovák Néppárt lapjának, a *Szlováknak* a főszerkesztője. A párt radikális vonalához tartozott. A Tuka-per egyik vádlottja volt, de felmentették. A szlovák állam alatt belügyminiszter, illetve a Hlinka-gárda főparancsnoka. 1947-ben 30 év börtönbüntetésre ítélték. 1968-ban amnesztiával szabadult.

⁴⁵ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 34/1943. sz. (1943. február 17.)

mus és bolsevizmus” terjedésének megfékezésére. Esterházy kifogásolt beszédét a cenzúra törölte, így a pozsonyi *Magyar Hírlap* már kinyomtatott számaait újra kellett nyomni, és az csak jelentős késéssel került az olvasókhoz. Esterházy beszédét csak azon kevesek olvashatták, akikhez az a néhány szám eljutott, amelyet még a visszavonási határozat előtt kiszállítottak az újságárusokhoz.

A szlovákiai fejleményekről Kállay figyelmét felkeltette a hír Szlovákia esetleges német megszállásáról. A következő üzenetet küldte Sztójay Döme berlini magyar követnek: „Szlovákiáról a legkülönbözőbb helyekről oly információkat kaptunk, mintha Németország arra készülne, hogy Szlovákiát rövidesen meg akarná szállni, s olyan viszonyba állítaná magához, mint amilyen viszonyban van ma a Protektorátussal.”⁴⁶ Arra kérte Sztójayt, győződjék meg arról vajon igaz-e a hír, és azonnal értesítse őt. Kállay úgy vélte, a megszállás indoka csakis a kiterjedt kommunista propaganda lehet, amit a németek nem tűrhetnek el.

1943. március 19-én Ján Spišiak⁴⁷ budapesti szlovák követ tárgyalta Kállayval. A magyar miniszterelnök jelezte, hogy számára érthetetlen Szlovákiának a magyar kisebbséggel szemben folytatott politikája: „Nem látom okát, miért igyekeznek mindig belénk kötni, és ezzel a marakodással megnehezíteni minden komolyabb és nagyvonalú közeledést, amely mindkét államnak csak közös érdeke lehet.”⁴⁸ Spišiak fölvetette, hogy Szlovákia visszakaphatná esetleg Kassát. Kállay ezt nem tartotta elfogadhatónak, de hangsította Szlovákia függetlenségének fontosságát.⁴⁹ Spišiak támogatta a jószomszédi viszony kialakítását, s úgy vélekedett, hogy az mindkét államnak érdeke. A közeledés legfőbb akadálya azonban szerinte a Szent István-i állameszme gondolata. Félreértik a Szent István-i eszme gondolatát – reagált Kállay beszélgetőpartnere megjegyzésére; a magyarok számára ez azt jelenti, hogy a Kárpát-medencében élő népeket „tiszteljük és becsüljük, és ugyanúgy bánunk velük, mint saját magunkkal. Ennek a gondolatnak a megértése Szlovákia számára nem jelenthet mást, mint a beneši gondolattól való elszakadásának helyeslését”. Kállay hangsúlyozta, hogy ez semmiképpen sem érinti a szlovák állam szuverenitását.⁵⁰ Kállay szerint jó lenne, ha Magyarország

⁴⁶ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 47/1943. sz. (1943. február 27.)

⁴⁷ Ján Spišiak (1901–1981), jogász, diplomata, egyetemi tanár. 1939 májusától 1944-ig Szlovákia budapesti követe.

⁴⁸ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 105/res. pol. sz. (Kállay Miklós levele a pozsonyi magyar követnek.) (1943. március 29.)

⁴⁹ SNA MZV 187. doboz. 21/43. sz. (A budapesti szlovák követség jelentése.)

⁵⁰ SNA MZV 124. doboz. 1148/43.

szorosabb kapcsolatra léphetne Szlovákiával, mivel a két ország földrajzi és gazdasági szempontból is egymásra van utalva. Nem lenne tehát szerencsés dolog, ha egy olyan harmadik állam kerülne előtérbe, amelyek teljesen idegen a Kárpát-medencében.⁵¹

Spišiak ezután azt jelentette feletteseinek: Kállayt minden jel szerint úgy informálták, hogy a szlovákok Magyarországhoz akarnak csatlakozni. A szlovák kormány azonnal cáfolta a feltételezést. A magyar válasz már 1943. március 23-án megszületett. A külügyminisztérium Kuhl Lajost utasította: mivel Spišiak követ helytelenül referált hivatali előjáróinak a Kállayval folytatott megbeszélésről, a követ hozza rendbe az ügyet. Kuhl kifejtette Tukának, hogy Magyarország semmilyen eszközzel nem kívánja megsérteni a szlovák szuverenitást, és Spišiak információja egy nyelvi félreértésen alapul. Magyarországnak semmiféle olyan politikai célkitűzése nincs, amely Szlovákia önállóságát, nyelvét, kultúrpolitikáját érintené. Szlovákiával Magyarország baráti kapcsolatba kíván kerülni, mert a két ország földrajzi fekvése és gazdasági kapcsolatai miatt is egymásra van utalva.⁵² Mint az esetből is láthattuk, a szlovák politika nem úgy fogadta a magyar közeledési szándékokat, ahogy azt Budapesten remélték.

Kállaynak a Szent István-i gondolattal kapcsolatos felfogását 1943. október 18-i beszédéből érthetjük meg a legjobban. Ebben többek között kifejtette: „A Szent István-i gondolat nemcsak életformát, nemcsak egy különleges állami szervezetet jelent, ahogy meg nem értői vagy félremagyarázói értelmezni akarják, hanem jelenti az elválaszthatatlan, mindörökké való egymásrautaltságát azoknak a népeknek, amelyeket a sors ide teremtett, erre a földre hozott. Ennek az egymásrautaltságnak mindenkori belső tartalmát, életformáját a Szent István-i gondolatban mindig azok az idők szabják meg, amelyeket itt élnek meg együtt ezek a népek. Egymásrautaltságukban kötelességük e földön egymást támogatni, itt együtt élni, a Kárpátok gerincét együttesen védeni. Az Úristen szabta ezt meg, és a történelem, amelyben ennek az életnek és közösségnek az irányítását ezer éven át vállaltuk. Csak ez tette lehetővé azt a fejlődést, amely a Kárpát-medence minden népének a függetlenségét megteremtette.” A nemzetiségekhez pedig így szólt: „...szeretni a másfajta egyedül mi, magyarok tudjuk ezen a világon. Mi mindig szerettük azokat a népeket, amelyeket itt találtunk, ide behoztunk, ide beengedtünk. Szeretni egyedül mi, magyarok tudjuk a más fajtájú, más vallású, más

⁵¹ SNA MZV 130. doboz. 1147/43.

⁵² MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. (Kállay Miklós levele Kuhl Lajos pozsonyi magyar követnek.) (1943. március 23.)

köntöst viselő embertársainkat...”⁵³ Kállay a Kárpát-medencét „magyar élettérnek” tekintette, de nem a történelmi határok visszaállítását értette ez alatt, hanem elsősorban gazdasági és kulturális dominanciát.

A magyar külpolitika Szlovákiával kapcsolatos, a háború utáni helyzetre vonatkozó 1943-as elképzeléseit Szegedy-Maszák Aladár,⁵⁴ a magyar külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének 1943-ban a britekhez is eljuttatott emlékirata alapján rekonstruálhatjuk.⁵⁵ Szegedy-Maszák többek között kifejtette, hogy a háborút követő rendezés sem az 1919-es, sem az 1938-as status quóhoz sem térhet vissza, hanem mindkét állapot előnyeit és hátrányait mérlegelve új megoldást kell találni. Úgy vélte, hogy egyik elrendezés sem volt jó. Véleménye szerint az 1940-es évekre a szlovákok önálló nemzettudata teljesen kialakult, s ugyan nyelvrokonságban állnak a csehekkel, de külön nemzetet alkotnak. Az első bécsi döntés következtében létrejött magyar–szlovák határt Magyarország számára megfelelőnek tartotta, mivel azt a nemzetiségi elv figyelembevételével húzták meg. Változtatást csak a pozsonyi hídfő, illetve néhány magyar község kapcsán tudott volna elképzelni. „Megjegyzendő azonban – tette hozzá –, hogy gazdasági és földrajzi szempontokból valójában az Osztrovszki Vepor, illetve a Szepes-Gömöri Érc-hegység vonala lenne a határ. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy Kelet-Szlovákiában Poprádtól keletre nagyszámú ruszin lakosság él, amely jelenleg könyörtelen szlovákosításnak van kitéve.”⁵⁶

Szegedy-Maszák szerint Szlovákia gazdaságilag nem a Cseh-medencéhez, hanem a Kárpát-medencéhez tartozik, így természetes gazdasági kapcsolatai inkább a magyar Alföldhöz kötik. A csehek és szlovákok múltját és jövőjét emlékiratában a következőképpen foglalta össze: „1919 előtt még történelmileg sem éltek soha együtt a csehek és szlovákok, hanem mindig külön államalakulatban. Ennél fogva nem méltányos, de nem is indokolt az 1919-ben megindult fejlődést visszafordítani vagy megállítani: az önálló Szlovákiát fenn kell tartani. Ez az önálló Szlová-

⁵³ KÁLLAY Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944.* Európa, Budapest, 1991. I. k. 137–138.

⁵⁴ Szegedy-Maszák Aladár (1903–1988), közigazdász, diplomata. 1928–1937 között a Külügyminisztériumban teljesített szolgálatot; 1937–1942-ben a berlini magyar követség titkára, 1943–44-ben a Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd vezetője. 1943-ban jelentős szerepet játszott a Kállay-kormány különbéke megkötésére irányuló titkos tárgyalásában. Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után a Gestapo letartóztatta, és Dachauba deportálták, ahonnan 1945-ben tért vissza. 1945–1947-ben magyar követ volt Washingtonban. 1947-ben lemondott, és Washingtonban telepedett le. 1950–1969 között az Amerika Hangja rádió munkatársa volt.

⁵⁵ PRITZ Pál: *Magyar külpolitika 1941–1945.* I. m. 57–58.

⁵⁶ SZEGEDY-MASZÁK Aladár: i. m. 665.

kia azonban Kárpát-medencei állam, tehát a Kárpát-medence többi államával szorosabb gazdasági és politikai, esetleg perszónáluniós jellegű kapcsolatban kell állnia, mint a Kárpát-medencén kívül eső államokkal. Teljes politikai önállóság mellett szoros gazdasági és föderális kapcsolatokat kell fenntartania Budapesttel.”⁵⁷ Úgy vélte, hogy az önálló Szlovákia fennmaradása és a lengyel–magyar határ megmaradása tenné lehetővé a későbbi gyümölcsöző együttműködést Lengyelországgal.

Ronkay Ferenc magyar országgyűlési képviselő és mások tárgyalásai a szlovák vezetőkkel 1943-ban

Miután ismertettük a magyar kormánynak és külpolitikának Szlovákiával kapcsolatos törekvéseit, térjünk vissza az együttműködés megvalósításának egyéb kísérleteihez. Mivel a pozsonyi magyar követnek nem sikerült találkoznia Tisoval a hivatalos diplomácia csatornáin keresztül az említett haláleset miatt, és a későbbiekben sem kapott meghívást, más megoldást kellett találni a tárgyalásra. Valószínű egyébként, hogy Tiso ezt csak kifogásként hozta fel, ebben a kritikus időszakban nem állt érdekében találkozni a magyar követtel. 1943 elején a kapcsolatok fejlesztése szempontjából a korábbiaknál kedvezőbbnek vélték a helyzetet. Ehhez kapóra jött Ronkay Ferenc⁵⁸ magyar országgyűlési képviselő szlovákiai útja. A magyar külügyminisztériumban úgy látták, addig kell ütni a vasat, amíg meleg. 1943. február 9-én ugyanis a szlovák propaganda-minisztériumtól utasítás érkezett a szlovák politikai lapok szerkesztősegeihez, amelyben felszólították őket, hogy a jövőben ne támadják a magyar kormány intézkedéseit, és minden, Magyarországot érintő cikk közlése előtt kérjék a cenzúra és a szlovák külügyminisztérium jóváhagyását. A szlovák külügyminisztérium kívánatosnak tartotta, hogy a szlovák sajtó ne firtasson olyan kérdéseket, amelyek a két ország részéről indokot szolgáltathatnak diplomáciai tiltakozásokra. A sajtóorgánumnak kerülniük kellett továbbá minden sértő megjegyzést, és a magyar belpolitikai viszonyokat sem kommentálhatták.

A magyar külügyminisztérium pozitív jelzésként értékelte az intézkedést. Ronkay Ferenc látogatása tehát kedvező időpontra esett. Ronkay és Tiso ismeretsége régi keletű volt.⁵⁹ Az 1938-as budapesti Eucharisztii

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Ronkay Ferenc (1885–1961), bányamérnök, a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője.

⁵⁹ Ladislav DEÁK: *Hungarys game for Slovakia*. Veda, Bratislava, 1996. 69.

kus Kongresszus idején Ronkay mutatta be Tisót Kánya Kálmán magyar külügyminiszternek.⁶⁰ Mivel Tiso és a magyar politikusok 1938-as tárgyalásai Szlovákia esetleges csatlakozásáról Magyarországhoz felsőbb politikai körökben köztudomásúak voltak,⁶¹ Ronkay úgy gondolta, hogy 1943-ban újra kísérletet tehetnének megbeszélésekre, már nem a csatlakozás, hanem az együttműködés feltételeinek megteremtése érdekében. Ronkay 1943. március 20-án tárgyalt Tisóval annak báni (Bánovce) plébániáján.⁶² Ronkay egyszerűen bejelentkezett Tisóhoz, aki régi ismeretségük miatt fogadta őt.⁶³ A képviselő mindenekelőtt biztosította Tisót: magánemberként, és nem a magyar kormány megbízottjaként van jelen, megbeszéléseik tartalma bizalmas, és semmiféleképpen sem jut a közvélemény tudomására. Legelőször a két ország közös gazdasági érdekeiről beszélt, ezeket szerinte egyaránt veszélyezteti a német gazdasági előretörés, ami kiváltképpen hátrányosan hathat mindkét állam gazdasági életére. Ronkay felvázolta az ezeréves együttélés előnyeit és annak hosszan tartó hatásait.

Ronkay ezután aggodalmát fejezte amiatt, hogy a szlovákok a Szovjetunió és Eduard Beneš iránti szimpátiája miatt a németek protektorátust vezetnének be Szlovákiában. „Nekünk nagyon kellemetlen volna, ha ez a Protektorátus Prágától Zemplén megyéig terjedne” – mondta Ronkay.⁶⁴ Tiso ezt kizártnak tartotta.

Ronkay sokkal eredményesebbnek vélte, ha Szlovákia és Magyarország összefog, és nem külön-külön, hanem együttesen, egymás oldalán küzd a német gazdasági hegemonia ellen. Ronkay az elmondottakat képletesen is értette, és valószínűleg Tiso Németországhoz való elkötelezettségét akarta felmérni. Tiso erre így reflektált: „Ezt a helyzetet én is aggodalommal szemlélem, a németek részéről engem is kétszer értek ütések, de ezeket el kell viselnem, mert népem érdeke így követeli. Én magam is kerestem a közeledést. Képviselő Úr igen jól tudja, annak idején elő-

⁶⁰ Tiso vezetésével akkor titkos tárgyalások kezdődtek Szlovákiának Magyarországhoz csatlakozásáról. A megbeszélésekről lásd ÁDÁM Magda: A versailles-i Közép-Európa összeomlása. *Századok*, 1999/4. 693.; JÁNEK István: Magyar törekvések a Felvidék megszerzésére 1938-ban. *Történelmi Szemle*, 2010/1. 45–46., 54–56.

⁶¹ *Főszerkesztői értekezletek*. I. m. 104.

⁶² Kállay is tudott a találkozásról, mivel Ronkay március 23-án részletes feljegyzésben tájékoztatta a miniszterelnököt kettejük megbeszéléseiről.

⁶³ MOL KÚM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. (Ronkay Ferenc jelentése Kállay Miklósnak.) (1943. március 22.) A megbeszélést ismerteti Joó András: Tiso elnök és egy magyar országgyűlési képviselő politikai természetű magánbeszélgetése 1943 tavaszán. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2005/2. sz. 171–183.

⁶⁴ MOL KÚM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. (Ronkay Ferenc jelentése Kállay Miklósnak.) (1943. március 22.).

ször Kánya Kálmán külügyminiszter úrnál, amely alkalomra nem is szeretek visszaemlékezni, egy más esetben pedig 1939-ben Teleki grófnál, amikor visszautasításban volt részem.”⁶⁵ Ronkay a két állam közti megegyezés első lépéseként azt ajánlotta Tisonak, hogy írja fel elgondolásait „egy fehér lapra”, és az ezeken túli kérdésekkel kapcsolatban megindulhatna a közös vita. Tiso viszont kitért az ajánlat elől, mert a szlovákiai közvélemény körében kedvezőtlen hatást váltana ki.⁶⁶

Ronkay és Tiso megállapodtak, hogy beszüntetik az egymás elleni propagandát és kisebbségeikre is jobban odafigyelnek. Tiso kifejtette: „Tudom azt, hogy egymásra vagyunk utalva, mint a történelem folyamán mindig, és mint reális ember, tudom azt, itt élnünk és halnunk kell.” Tiso az „itt élnünk és halnunk kell” szavakkal Esterházy János gondolataira utalt a két nép egymásrautaltságáról. Esterházy egy beszédében fejtette ki, hogy a Szlovákiában élő magyarságnak együtt kell működnie a szlovákokkal. Arra törekedett, hogy a két fél között a nézeteltéréseket elsimítsa és együttműködésüket elősegítse.

A szlovák politika egyébként nem volt ellene egy regionális együttműködésnek, de azt nem Magyarországgal, hanem Romániával képzelte el. Tuka még 1943 március végén felajánlotta Ion Antonescunak,⁶⁷ hogy erősítsék meg a két állam közötti együttműködést, mert az nem fejlődik olyan mértékben, ahogy azt mindkét fél szeretné. Győzzék meg a németeket – javasolta –, hogy ez az együttműködés már az „Új Európa” német koncepciója alapján jöjjön létre. Az együttműködés az 1943-as év végéig azt jelentette, hogy kicserélték egymás értesüléseit a magyar belpolitikáról és diplomáciai lépésekről, de nem került sor konkrét fellépésre Magyarország ellen.⁶⁸

1943. április elején Lipcsey-Magyar Sándor százados, pozsonyi magyar katonai attasé előljárói parancsára budapesti látogatásra hívta meg Alojz Macek⁶⁹ szlovák képviselőt, a Hlinka-gárda⁷⁰ ifjúsági osztályának veze-

⁶⁵ Uo.; Tiso Telekinek kisebb határmódosításokat javasolt, de azokat a magyar kormány elvetette.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Ion Antonescu (1882–1946), román tábornok. 1940–1944 között Románia diktátora.

⁶⁸ SNA MZV 193. doboz. 65/43. sz.

⁶⁹ Alojz Macek (1919–1975), a 1930-as évektől a Hlinka-párt aktív tagja, főleg a mozgalom ifjúságának megszervezésével foglalkozott, a Hitlerjugend mintájára. 1940–1945 között a Hlinka-gárda ifjúsági tagozatának vezetője. 1945-ben Ausztriába, majd Dél-Amerikába emigrált. 1948-ban a csehszlovák bíróság távollétében életfogytiglani börtönre ítélte. Ferdinánd Ďurčanský korábbi szlovák külügyminiszter egyik legfőbb segítője volt az emigrációban. Róla bővebben lásd Ján KORČEK: *Szlovákia republika 1943–1945*. Bratislava, 1993. 18–20.

⁷⁰ Hlinka-gárda: nevét a Szlovák Néppárt vezérééről elnevezett Andrej Hlinkáról kapta, fasiszta jellegű félkatonai szervezet volt, amelynek első sejtjei 1938 nyarán jöttek létre, de csak októbertől legalizálták

tőjét, akit a hadügyminiszter, Ferdinand Čatloš⁷¹ egyik magas rangú kollégája is elkísért. Az érintettek elfogadták a meghívást, Tiso azonban megtiltotta a látogatást. Kuhl pozsonyi követ így kommentálta az eseményeket: „Az előadottakból a tanulság az, hogy az idő, Tiso változatlan bizalmatlanságára való tekintettel, mely a magyar–szlovák viszony egész alakulására rányomja a bélyegét, még nem érett meg arra, hogy szlovák közéleti tényezőket budapesti látogatásra hívjunk meg.” A követ fölöslegesnek tartotta további szlovák politikusok meghívását, mert azokat sem engedné át Tiso. Kuhl jelentésében azt is megjegyezte, hogy Pozsonyban több oldalról is közeledési készség és barátkozási hajlam volt Magyarországra irányában, de a végső döntés Tisótól függött, aki elutasító volt.⁷²

Április vége felé felmerült, hogy Kállay találkozzon Tukával. A találkozót pusztán udvariassági látogatásnak szánták, konkrét célok nélkül. Kuhl úgy látta, Tuka attól tartva, hogy magyarbarátsággal vádolják majd meg, nem megy bele semmilyen együttműködésbe. Ha mégis hajlana rá, Tisóval kerülne szembe, és ezt nem kockáztatná meg. A pozsonyi követ emellett valószínűtlennek tartotta, hogy Tiso hozzájárulna ahhoz, hogy Tuka akár csak magánszemélyként is keresztülutazzon Magyarországon.⁷³

Spísiak követ április elején Habsburg József Ágost⁷⁴ főherceggel folytatott megbeszélést, egy nappal azután, hogy a főherceg találkozott Horthyval. Megbeszélésükön a szlovák kérdés is szóba került. József főherceg azt vetette Szlovákia szemére, hogy a tengelyen belül a „kisanatant” megújítását kívánta. Kifejtette, szerinte a bécsi döntés után elvesztett szlovák területeket a magyaroknak vissza kell adniuk, de erre csak akkor kerülhet sor, ha Szlovákia és Magyarország konföderációra lép. Megemlítette továbbá, hogy Horthy véleménye szerint a Balkánon angolszász partraszállás lesz, és emiatt fontos lenne, ha Szlovákia hangsúlyozná szuverenitását, illetve önállóságát.⁷⁵ A magyar politika ezzel a lépéssel

---

őket. 1939–1945 között rendfenntartásra és katonai feladatokra is alkalmazták. Ezenkívül Szlovákia kisebbségei elleni fellépésre, valamint a zsidók összegyűjtésére is felhasználták. A Szlovák Nemzeti Felkelés leverésében is részt vettek.

⁷¹ Ferdinand Čatloš (1895–1972), tábornok, Szlovákia védelmi minisztere. 1944-ben a Szlovák Nemzeti Felkelés idején a felkelőkhöz repül, ahol elfogják, majd fogolyként Moszkvába szállítják. 1944–1947-ben a Szovjetunióban internálótáborban tartják fogva. 1948-ban korábbi bűneiért Csehszlovákiában elítélték, majd néhány évi börtönbüntetés után szabadon engedték.

⁷² MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. 76/1943 1943. április 13-i jelentése.

⁷³ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. 89/1943. 1943. április 30-i jelentése.

⁷⁴ Habsburg József Ágost főherceg (1872–1962), magyar királyi herceg, a Habsburg-család nádori ágának leszármazottja, tábornagy. 1926-tól felsőházi tag.

⁷⁵ SNA MZV 187. doboz. 29/43. sz. (A budapesti szlovák követség jelentése.)

vélte kivédhetőnek a beneši politika megvalósulását, Csehszlovákia újjászervezését.

1943. április elején a szlovák propagandaminisztérium tilalma ellenére a szlovák sajtóban ismét több Magyarországot támadó cikk jelent meg. Ullein-Reviczky ezt szavá is tette egy főszerkesztői értekezleten, ahol kifejtette, hogy a Szovjetunió elleni közös harc miatt nem reagálnak a szlovák támadásokra.⁷⁶ A magyarok a németeknél tiltakoztak, mire Ludin követ ismételten interveniált Tukánál, és felhívta a Németországgal fennálló szerződésekből eredő kötelezettségekre. Németországnak akkor nem volt érdeke a szövetségesei közötti torzsalkodás,⁷⁷ arra törekedett, hogy a két fél közötti nézeteltérések szintje ne érje azt a szintet, amely a háborús teljesítőképességüket veszélyezteti. Tuka április 21-én válaszolt Ludinnak. Kifejtette, hogy ők csupán a magyarok korábbi támadásaira válaszoltak, és csak védekeztek a sajtón keresztül. Úgy ítélte meg, hogy a magyarok nézetei szemben állnak a német „Új Európa” koncepciójával is. Eszerint a Kárpát-medencében Magyarország a domináns erő és a Duna menti európai hatalom. Ez a koncepció pedig nem mást jelent – írta Tuka –, mint azt, hogy Magyarország idővel a saját érdekszférájába kívánja vonni a Duna menti államokat, és ismét létre akarja hozni „Nagy-Magyarországot”. Ez ellen Szlovákiának védekeznie kell. A magyar diplomácia azért feketíti be Szlovákiát a németek előtt, mert arra akarja kényszeríteni a szlovákokat, hogy passzívan tűrjék a magyar revíziós törekvéseket. Tuka szerint a magyarok azt hiszik: a szövetséges hatalmak fognak győzni, és olyan helyzetet akarnak teremteni, amelyben azt mondhatják, hogy a szlovákok inkább Magyarországhoz csatlakoznának.⁷⁸ Tuka megígérte a német követnek, hogy ezentúl nem támadják a magyarokat a sajtón keresztül. Viszont ezt követően minden olyan, a magyar sajtóban megjelent cikket elküldtek a németeknek, amelyet revizionistának ítélték meg.

Tuka ezt a feljegyzést valamennyi Európában működő szlovák követségnek⁷⁹ továbbította, azzal a megjegyzéssel, hogy abból egyértelműen látszik: a magyar politika a német befolyás megszüntetésére törekszik a Kárpát-medencében, mivel az itt „létidegen”.⁸⁰ Tuka lépése azt mutatta, hogy a magyar és szlovák politikai elképzelések nem közelítenek egy-

⁷⁶ *Főszerkesztői értekezletek*. I. m. 2007. 207.

⁷⁷ SNA MZV 151. doboz. 217/234/43. sz.

⁷⁸ SNA MZV 151. doboz. 217/1285/43. sz.

⁷⁹ A Szlovák Köztársaságot megalakulása után mintegy 26 állam ismerte el.

⁸⁰ SNA MZV 143. doboz. 1440/43. sz.

máshoz, mivel a szlovákok továbbra is kitartanak Németország mellett, és elzárkóznak minden más alternatívától. Állásfoglalása a magyar próbálkozások kudarcát is előrevetítette.

A magyar kérdés Jozef Tiso és Adof Hitler tárgyalásain

A szlovák államelnök a Ronkayval folytatott tárgyalás tanulságait figyelmen kívül hagyva nem Budapestre utazott, hanem Németországba, ahol előadta Hitlernek fenntartásait a magyar sajtó hangneméről és a Szent István-i állameszméről. A szlovák vezetésben Kállay a békét érintő tapogatózási kísérletei azt a benyomást keltették, hogy Magyarország a német védnökség alatt szerzett területgyarapodást mindenáron meg akarja tartani. Hitler tudta, hogy a szlovák vezetést úgy nyerheti meg, ha garantálja Szlovákia területi integritását és államisága fenntartását, a Szent István-i eszmét pedig elítéli.

Hitler Magyarországgal kapcsolatos érzelmeit tükrözi a Tiso szlovák államelnökkel folytatott 1943. április 22-i (tehát öt nappal Horthy látogatása után) tárgyalásokról készült jegyzőkönyv. Mikor Tiso a magyarok revíziós törekvései és az ezeréves Szent István-i birodalom helyreállítására irányuló propaganda miatt panaszkodott; Hitler a leghatározottabban kijelentette: „A Szent István-i birodalom a maga ezeréves határaival soha többé nem fog életre kelni.” Később azt is leszögezte: „Németország sohasem tűrné, hogy Magyarország esetleg Szlovákia ellen forduljon”, mivel korábban területi biztosítékot adott Szlovákiának. „Ahhoz nem fér kétség – jelentette ki –, hogy Magyarország sohasem merészelné megtámadni Szlovákiát.”⁸¹

A tárgyalások alatt Hitler elismeréssel szólt Szlovákia eredményeiről az ifjúság nevelése terén, és azt is hozzátette: tulajdonképpen semmi komolyabb megbeszélnivalója nem volt Tisóval, csak azért hívta meg Salzburgba, mert az egész világ előtt demonstrálni kívánta, hogy Szlovákia önálló állam, amellyel Németország baráti kapcsolatban áll.⁸² Sőt, szövetségesei közül Olaszország mellett Szlovákiával van a legkevesebb problémája. Megbeszéléseik két fő témát érintettek, a magyar- és a zsidókérdést. Tiso dicsérte a szlovákok kitartását, ami szerinte annak köszönhető, hogy országából eltűntek a zsidók és az általuk gerjesztett propaganda. Magyarországot viszont korholta, hogy az „Európa gettója” és

⁸¹ RÁNKI György: *Hitler hatvannyolc tárgyalása*. I. m. II. k. 114–115.

⁸² JÁN KORČEK: i. m. 27.

ott menedéket találnak”.⁸³ Ezzel nyilvánvalóan a magyarok renoméját akarta rontani a németeknél.

Hitler megjegyezte: ha a jelenlegi háború befejezése után a magyarok és a románok még háborúskodni akarnak egymással, az a Német Birodalmat nem érdekelné, de „Szlovákia bizalommal számíthat Németország védelmére”.⁸⁴ Azt is elmondta Tisónak, hogy Horthyval a legélesebb formában tudatta: nem bízik Kállayban, aki olyan benyomást kelt, mint ha Magyarország nem bízna többé Németország és szövetségesei győzelmében. Amikor Tiso újra szóba hozta a magyaroknak az ezeréves határ visszaállítására irányuló propagandáját, a Führer megjegyezte: az ezeréves határ a valóságban sohasem létezett, a magyarok egyszerűen csak igényt tartanak minden olyan területre, ahol ez alatt az ezer év alatt valamikor magyarok laktak. A magyar sajtó provokatív hangnemét pedig arra vezette vissza, hogy a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, Ullein-Reviczky Antal félig zsidó származású. Egyúttal amiatt is panaszkodott, hogy Magyarország még mindig nem oldotta meg a zsidókérdést.

A német és a szlovák politikus megbeszéléseiről készült jegyzőkönyv szemléletesen bizonyítja, milyen ügyesen használta ki Hitler Tiso, illetve a szlovákok félelmeit a magyar revíziós elképzelésektől. A magyar veszélyt afféle „Damoklész kardjaként” lebegtette a magyaroktól tartó szlovák politikus feje fölött.⁸⁵ Mi több, Hitler még azt is felvetette Tisónak: vajon nem lenne-e szükség a Kis-Kárpátokban⁸⁶ néhány német szuronyra: „A magyarok sohasem mernének ott támadni, mert az az állás harci ugródeszka, amely lehetetlenné tesz minden offenzívát.” Hitler ezzel indokolta a német csapatok jelenlétét a *Schutzzone* területén.

A tárgyalásról a pozsonyi magyar követ is értesült Esterházy János-tól, aki Aladár Kočiš⁸⁷ szlovák parlamenti képviselőn keresztül informálódott. Esterházy arról panaszkodott Kočišnak, hogy a szlovák poli-

⁸³ RANKI György: *Hitler hatvannyalc tárgyalása*. I. m. II. k. 115.

⁸⁴ Uo. 116.

⁸⁵ Hitler viszont, amikor a magyar politikusokkal beszélt, nem hozta szóba Szlovákiát, mivel tudta, hogy a magyarok igazából Romániától tartanak, ezért őket a román veszéllyel riogatta.

⁸⁶ Hitler a *Schutzzone* területére utalt. A „*Schutzzone*” területe a Cseh–Morva Protektorátus határai előtt a lengyel határtól egészen a korábbi osztrák határig 30–40 kilométeres sávban húzódott végig Szlovákia területén. 1939 márciusában a német hadsereg a „*Schutzzone*” területén nemcsak a hadianyagraktárakat foglalta el, hanem az itt található katonai bázisokat, repülőtereket, kaszárnyákat, és a gyárak nagy részét is. E terület hivatalosan Szlovákiához tartozott, és szlovák közigazgatás alatt volt, de azon a német hadsereg volt az úr.

⁸⁷ Aladár Kočiš (1907–1984), szlovák újságíró, parlamenti képviselő. 1939–1944 között a pozsonyi *Slovák* szerkesztője.

itikai vezetés kisebbségellenessége erősödött. Kočiš ezt a szlovák politikusok Hitlernél tett látogatásával magyarázta. Elmondta, hogy Mach másokkal együtt őt is magához kérte, és beszámolt róla, hogy a Hitlerrel folytatott megbeszélés a lehető legteljesebb sikert hozta a szlovákok számára: ők csak dicséretet kaptak, a magyar politikai vezetőket viszont Hitler háromnegyed órán át szidta, és még Horthy Miklósról is csak rosszalló és gúnyos megjegyzéseket tett. Mach kijelentette, hogy Hitler egyenesen bátorította a szlovákokat, törjenek csak minél több borsot a magyarok orra alá. Mire Kočiš megjegyezte: talán a német biztatás ellenére ajánlatos volna óvatosságot tanúsítani, mert Hitler a szlovák politikusok előtt a magyar vezetést szidta, de meglehet, hogy ugyanezt teszi a magyarok előtt a szlovákokkal. Véleménye szerint „a németek csúnya, kétszínű játékot űznek a közép-európai kisebb államokkal, s már csak a bizonytalan jövő szempontjából sem volna kívánatos ily játék eszközként szolgálni”.⁸⁸

Kočiš véleményét több jelenlévő is osztotta, Mach azonban letorkolta őket. Kérte a megjelenteket, hogy az általa elmondottak szellemében járjanak el a kisebbségi magyarság ügyeiben. Kočiš szerint a helyzet kedvezőtlenül alakult a magyar diplomácia számára, mert ezután a szlovák részről jövő túsúrások ellen hiába fordulnának a németekhez, „ott süket fülekre találnának”. A pozsonyi magyar követ a következőképpen kommentálta értesüléseit: „...ha Mach talán túlzott is, de meggyőződésem az, hogy a szlovákok tényleg kaphattak Hitlertől valamilyen biztatást, mert amint arról már ismételtelen jelentettem, feltűnően jó hangulatban tértek vissza a főhadiszállásról, s azóta még nagyobb fiúk lettek.”⁸⁹ Hitler szavai valóban megnyugtatták Tisót és vezérkarát, így a magyarokhoz való közeledés nem lett fontosabb.

A pozsonyi magyar követ jelentései a kétoldalú viszony alakulásáról 1943 második felében

1943 júniusában a szlovák sajtó ismét éles támadásokat intézett Magyarország ellen. Kuhl Lajos a *Gardista* című szlovák politikai napilapot jelölte meg hangadóként. A lap főleg a Szent István-i eszme jogosságát vitatta, és minden alkalmat megragadott, amelynek ürügyén támadást intézhetett a magyar politika és a szlovákiai magyar kisebbség ellen.

⁸⁸ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. 107/1943. sz. (1943. május 26.)

⁸⁹ Uo.

Azért is ostorozta a szlovákiai magyarságot – írta Kuhl –, mert Szlovákia néhány kisebb városában magyar nyelvű katolikus istentiszteletek megtartását kezdeményezték. Ezt a *Gardista* úgy állította be, hogy a magyarok el akarják nemzetietleníteni a szlovákokat. Kuhl mindezen információk birtokában kissé elcsodálkozott, amikor Tuka – akinél baráti látogatáson járt⁹⁰ – beszélgetésük végén kijelentette: „hála Istennek, a szlovák magyar jó viszony változatlan, és azt újabban semmiféle jelentősebb esemény nem zavarta meg. Mert a kisebb incidensek, csendőri és rendőri túlkapások nem számítanak”. Kuhl erre azt válaszolta, hogy ő nem látja ilyen rózsásan a kétoldalú kapcsolatokat, „mert elég az ellenőrzés és irányítás alatt álló szlovák sajtó nap nap után ismétlődő Magyarországot és a magyar kisebbséget minden ok és alap nélkül támadó, piszkoló, sőt gyalázó cikkeire rámutatnom, hogy kételyeim támadjanak Szlovákia őszinte jóakaratóiban a szlovák–magyar viszony javítása vagy legalábbis normalizálása iránt”.⁹¹ Tuka nem tartotta figyelemre méltónak a szlovák sajtó támadásait, és nem is tett ígéretet azok beszüntetésére.

Tuka 1943. június 22-én ismételten magához kérte Kuhlt, és szemrehányást tett neki, mert a tátrai vagy pöstyéni üdülés címén Szlovákiába érkező magyar politikusok és közéleti személyiségek az ő és a szlovák külügyminisztérium megkerülésével, közvetlenül Tiso elnökkel folytattak politikai tárgyalásokat. Utólag két ilyen eset is a tudomására jutott, nevezetesen Ronkay Ferenc képviselő és Vajta Ferenc újságíróé, az *Új Magyarság* munkatársáé.⁹² A magyar követet meglepte Tuka méltatlankodása, közölte vele, hogy neki ilyenekről nincs tudomása, és ha elő is fordultak, azok csak saját felelősségre történő egyéni akcióként értelmezhetők. Tuka megkönnyebbülten vette tudomásul Kuhl válaszát, mivel – rendkívül féltékeny lévén Tisora – attól tartott, hogy esetleg nélküle jön létre valamiféle hivatalos vagy félhivatalos megegyezés a két állam között. Kuhl

⁹⁰ A magyar vezetésben még élt egy olyan elképzelés, hogy Tuka esetleg még mindig szimpatizálhat bizonyos mértékben a magyarokkal. Ez illúzió volt, 1939 márciusa után már teljesen a német orientáció hívévé vált. Hitlert kifejezetten istenítette, amiről a következők tanúskodnak: „A kis nemzeteknek védelmezőket kell keresni. A jóságos Isten nekünk szlovákoknak ebben is segített, nemes és nagylelkű védelmezőt adott nekünk Adolf Hitler személyében” – mondta Tuka a *Slovák* számára adott interjújában. VERES Tímea: Tuka politikai visszatérése. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007/2. 96.

⁹¹ MOL K-63. 65. tétel, 464. cs. 118/1943. sz. 1943. június 13.

⁹² Kállay Tuka vádjaira egy későbbi levelében azt válaszolta, hogy az általa említett újságíró 1933 óta nem járt Szlovákiában, és az említett időszakban Szlovákia területén csak átutazott, amikor Berlinbe tartott, de célállomása előtt nem állt meg. Valószínűleg a vonaton találkozhatott össze egy német diplomatával, és vele vitathatta meg a kétoldalú kapcsolatokat, amiről értesülhettek a szlovák kormány vezetői. MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 1943. június 22. 121/1943. sz. Kuhl jelentése Szentmiklósy Andor rendkívüli követnek és meghatalmazott miniszternek.

feltehetően valóban nem tudott Ronkay látogatásáról, ezért fogalmazhatott ilyen egyértelműen. Úgy vélte, Spišiak követ segédkezhetett a találkozások létrejöttében.⁹³ Tuka a beszélgetés végén megjegyezte, úgy látszik, Magyarországon is van „mellékkormány”, akárcsak Szlovákiában.⁹⁴

Kuhl 1943 júniusában levélben fordult Ghyczy Jenőhöz, a magyar külügyminiszter állandó helyetteséhez,⁹⁵ hasson oda Kállay miniszterelnök-nél, hogy akadályozza meg a magyar politikusok egyéni próbálkozásait, mivel az ilyen esetek gátolják a hivatalos magyar külpolitika eredményességét, és csak tovább növelik a szlovákok bizalmatlanságát. Kuhl nemtetszését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy igen nehéz lesz megegyezésre jutni, amennyiben „önkéntes honmentők külpolitikai badarságokkal” beszélnek tele a szlovák politikusok fejét.⁹⁶

A nemhivatalos tárgyalások a németeknek is feltűntek. Edmund Veessenmayer⁹⁷ erről hivatalos feljegyzést is készített Ribbentropnak, melyben felvetette, hogy esetleg titkos együttműködés lenne a két állam között. Veessenmayer 1943 márciusában Budapesten, majd 1943 júliusában járt, s Pozsonyban tanulmányozta a kialakult helyzetet. Pozsonyi tartózkodásának célja alapján véve a zsidókérdés végleges megoldása lett volna.⁹⁸ Veessenmayer jelentésében mélyen elmarasztalta Kállayt a németek iránti szövetségesi hűség hiánya miatt, és gyanúja még Tiso iránt is felébredt, de – mint az események mutatják – alaptalanul.

Az olasz kiugrás hatása Magyarországra és Szlovákia kapcsolatára, kiugrási alternatívák

1943 tavaszán és kora nyári hónapjainak eseményei mind Magyarországon, mind Európa más országaiban azt a reményt keltették, hogy hamarosan bekövetkezik a szövetségesek győzelme és a tengelyhatalmak

⁹³ Elsősorban a Ronkayval folytatott tárgyalásra gondolt.

⁹⁴ Tuka a beneši emigráns kormányra utalt. Magyarországon nem volt mellékkormány, Tuka csak blöffölt ezzel a megjegyzésével. MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 1943. június 22. 121/1943. sz.

⁹⁵ Ghyczy Jenő (1893–1982), diplomata. 1935–1939 között a berlini követségen dolgozik. 1941-től a magyar külügyminiszter állandó helyettese. 1943. július 24-től 1944. március 22-ig külügyminiszter. A német megszállás alatt bujkálni kényszerült.

⁹⁶ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel. 284/res. 1943. sz.

⁹⁷ Edmund Veessenmayer (1904–1977), német SS-ezredes. Pozsonyban több titkos akció irányítója. 1944 márciusától Németország budapesti követe és teljhatalmú megbízottja, a nürnbergi perben 20 évre elítélik, de néhány év múlva szabadult.

⁹⁸ Igor-Philip MATIČ: *Edmund Veessenmayer. Agent und Diplomat der nationalsozialistischen Expansionspolitik*. Oldenbourg Verlag, München, 2002. 177–178.

összeomlása. 1943 nyarán megindult az egyesült angol–amerikai haderő támadása Szicília és Olaszország belseje felé. A magyarországi és szlovákiai vezetők sem tudták, hogy az olaszországi offenzíva valódi célja nem a Duna-medencébe való eljutás, hanem, hogy Olaszország ki lépjen a háborúból, illetve a német erők lekötése, amelyeket az olasz hadsereg felváltására küldetnek.⁹⁹ Az angolok a Balkánon is terveztek partraszállást, ám azt a amerikaiak elvetették. 1943. július 25-én a Fasiszta Nagytanács Benito Mussolinit leszavazta, majd felszólította, hogy a hadsereg főparancsnokságát adja vissza a király kezébe.¹⁰⁰ Erre a határozatra támaszkodva és vezérkari tisztekkel együttműködve III. Viktor Emánuel felmentette Mussolinit miniszterelnöki tisztségéből, és Pietro Badoglio tábornagyot bízta meg az új kormány megalakításával. Mussolinit letartóztatták. Miután szeptember 8-án a szövetségesek nyilvánosságra hozták az olasz hadsereg vezetői által aláírt fegyverszünetet, Hitler utasítására a Wehrmacht erői bevonultak Olaszországba és Nápolyig uralmuk alá vonták az ország északi felét. A megszállt területen – az időközben kiszabadított Mussolini vezetésével – megalakult az úgynevezett Salói Köztársaság. A Badoglio-kormány pedig október 13-án hadat üzent a németeknek. Olaszország kettészakadt. Mussolini bukása, az olasz kapituláció megmutatta a tengelyhatalmak csatlós országainak, hogy a hitleri Németország teljes veresége küszöbön áll, amihez előzményként az El-Alamen-i és a sztálingrádi vereség is hozzájárult. Magyarországon is számolni kellett az új helyzettel, és ebből mind Horthynak, mind kormányának le kellett vonnia az ország megmentése érdekében szükséges következtetéseket.

A magyar kormány egy része úgy ítélte meg, hogy a szövetségesek néhány hét alatt kiszorítják Olaszországból a németeket, és az angolszász csapatok hamarosan a magyar határ közelébe érhetnek. A magyar külpolitika a tengelyen belül már 1938-tól Olaszországgal kívánt szorosabb együttműködést kialakítani, amit segített, hogy a bécsi döntésekben az olasz diplomáciának jelentős szerepe volt. A magyar diplomácia úgy vélte, hogy Olaszország ellenpólust képezhet a közép-európai hegemóniára törekvő Német Birodalommal szemben, így fontos volt részükre annak magatartása. 1943-ban azt várták, hogy ha az olaszok katonai

⁹⁹ David HUNT: British Military Planning and Aims in 1944. In: William DEAKIN–Elisabeth BARKER–Jonathan CHADWICK (szerk.): *British Political and Military Strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944*. St. Martin's Press, New York, 1988 30.

¹⁰⁰ Pietro BADOGLIO: *Italy in the Second World War. Memoires and Documents*. Oxford University Press, London, 1948. 40–41.

értelemben is átállnak, akkor az angolszász erők nagyon gyorsan Magyarország határaihoz érhetnek. Így ők is követhetik az olasz példát. A magyar kormány ezért is halogatta Mussolini Salói Köztársaságának elismerését.

A szeptemberi olasz események nem érték váratlanul a szlovákokat, akik Mussolini lemondása óta számítottak erre. Szlovákiában németellenes hangulat alakult ki. Pozsony utcáin például több horogkeresztes jelvényt viselő személyt megvertek. A szlovák értelmiség egy része az angolszász hatalmak közeli győzelmét kezdte ünnepelni. Ezzel párhuzamosan a szlovák közvéleményben magyarbarátság jelei mutatkoztak meg, mivel sokan azzal számoltak, hogy Magyarország követni fogja Olaszországot. A lakosság egy része abban is reménykedett, hogy ezt a szlovák kormány is követné. Más hatása volt a híreknek a szlovák politikusokra. Pozsonyban néhány nappal később elterjedt, hogy amennyiben Magyarország szakítana a németekkel, akkor szlovák és román csapatok szállnák meg.¹⁰¹ A szlovák kormányban ismét erőre kapott hit, hogy eljöhét az alkalom az első bécsi döntés német felülbírálására. Szerintük a bécsi döntés Magyarországra nézve kedvező eredménye kizárólag Olaszország, elsősorban Galeazzo Ciano¹⁰² olasz külügyminiszter érdeme, pontosabban bűne volt.¹⁰³ A németek minden bizonnyal kedvezőbb határvonalat húztak volna Szlovákia számára, ha az olaszok nem avatkoztak volna közbe. Amíg Olaszország formailag egyenrangú tagja volt a tengelynek, Szlovákia ilyesmit nem mert volna nyíltan hangoztatni. Az olasz kiugrás után azonban megváltozott a helyzet. Ezt mutatta a belföldi propaganda is, ami azt hangoztatta: az olasz kiugrás után az olasz erőszakoskodás folytán létrejött bécsi döntés által elcsatolt területek hovatartozása revízió alá kerülhet, és német segítséggel új, igazságos döntés születik majd. Biztató jelnek tűnt az is, hogy az olasz kapituláció után szabad kezet adtak Horvátországnak Dalmácia korábban Olaszországhoz tartozó részeinek elfoglalására.

A szlovák külügyminisztérium már 1940-ben kidolgozta a határ módosításával kapcsolatos terveit. Ezek szerint mintegy 3606 négyzetkilométernyi területet követeltek vissza a magyaroktól, és a nagyobb váro-

¹⁰¹ Ezt a hírt megerősítette a magyar kormányzó is. Lásd HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Szerk.: ANTAL László. Európa–História, Budapest, 1990. 278.

¹⁰² Galeazzo Ciano (1903–1944), olasz diplomata, politikus. 1936–1943 februárjáig külügyminiszter, majd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a Szentszéknél. 1939-től a Fasiszta Nagytanács tagja. 1943 második felében szembefordult Benito Mussolinivel, ezért 1944 januárjában kivégezték.

¹⁰³ Ciano szerepét ismerteti az I. bécsi döntésnél SALLAI Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Budapest, 2002. 145–146.

sok közül Kassa, Losonc és Léva visszakerült volna Szlovákiához. A német vezetők tudomásul vették a szlovák követeléseket, de az érdemi tárgyalásokat csak a háború utáni időszakra ígérték.¹⁰⁴

Kuhl Lajos pozsonyi magyar követ, a részleteket nem ismerve, úgy vélte, hogy a szlovákok az első bécsi döntés revíziójára a németektől bátorítást kaptak, enélkül nem merték volna nyíltan hangoztatni követeléseiket. Felhívta továbbá a magyar kormány figyelmét arra is, hogy szlovák részről erős revíziós kampány indult meg, s a vitatott területek visszaszerzése érdekében a szlovák politika irányítói mindenben engedelmessékedni fognak a német kívánságoknak.¹⁰⁵

A szlovák kormány a magyarokkal szembeni bizalmatlanság miatt parancsot adott határainak megerősítésére is, mivel attól tartott, hogy a magyarok támadást indítanak Szlovákia ellen. A magyar határ közelében védelmi intézkedéseket léptettek életbe, és újabb erődítési munkálatokba fogtak.¹⁰⁶ Tiso egyik beszédében azt sugallta,¹⁰⁷ hogy Szlovákiát a magyarok el akarják foglalni, és ezért az ország függetlenségének megvédésére szólította fel hallgatóságát.¹⁰⁸ Kijelentette továbbá, hogy a szlovákokat a csehek és a magyarok átverték. Fenyegetésként azt is megjegyezte: „Senki se higgye, ha szlovák városokat és falvakat, hivatalokat, gyáratokat akarnának meghódítani, akkor a szlovákok tárt karokkal várják őket.”¹⁰⁹ Tiso beszédében kijelentette, hogy az ilyen betolakodók ellen harcolni fognak. Tiso szerint a veszély az ország létét fenyegető országok felől még nem múlt el.

Az antifasiszta szövetségesek győzelmét sugalló fejlemények különösen Olaszország kiválása után kezdtek jelentősebben befolyásolni a szlovákiai politikai hangulatot.¹¹⁰ A kormány nyugtalanító híreket kapott. A berni szlovák követ, Jozef M. Kirschbaum,¹¹¹ 1943 július végén azt

¹⁰⁴ Ľubomír LIPTÁK: Maďarsko v politike Slovenského štátu v rokoch 1939–43. *Historický Časopis*, 1967/1. 30.

¹⁰⁵ MOL K-63. 65. tétel, 464. cs. 189/1943. sz. (1943. október 1.)

¹⁰⁶ Ľubomír LIPTÁK: *Slovensko v 20. storočí*. Kalligram, Bratislava, 1998. 193.

¹⁰⁷ A beszéd 1943. szeptember 12-én hangzott el. Miroslav FABRICIUS–Katarína HRADSKÁ (szerk.): *Jozef Tiso: Prejav y a články. 1938–1944*. Historický ústav SAV–AE Press, Bratislava, II. k. 2007. 612–613.

¹⁰⁸ Véleményünk szerint Tiso ezzel a kijelentésével a figyelmet kívánta elterelni országa belső feszültségeiről, illetve szerette volna a németek felé is jelezni, hogy Szlovákia Németországgal közösen készen áll a beavatkozásra, amennyiben a magyarok politikájuk következtében érdemtelenné válnak Németország szemében.

¹⁰⁹ Miroslav FABRICIUS–Katarína HRADSKÁ (szerk.): i. m. II. k. 2007. 612.

¹¹⁰ Ľubomír LIPTÁK: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. *Štav, východiská a perspektívy. Zborník materiálov zo sympózia z Častej-Papierničky 23. 11. – 25. 11. 1993*. Historický ústav SAV, Bratislava, 1994. 11.

¹¹¹ Jozef M. KIRSCHBAUM: (1913–2001), jogász, szlovák politikus, diplomata, szlovakista. 1938-tól a *Nástup* című szlovák folyóirat főszerkesztője. 1939–1940 között a Hlinka Párt főtítkári pozícióját töltötte be.

jelentette: a svájci, de más országok diplomatái is egyre intenzívebben érdeklődnek nála, hogy milyen elképzelései vannak Szlovákiának saját háború utáni sorsáról és államjogi berendezkedéséről. Tapasztalatai szerint „egyesek hisznek Csehszlovákia megújulásában, mások kizártnak tartják, de senki sem hisz az önálló Szlovák Köztársaság fennmaradásában”.¹¹² Kirschbaum a svájci politikusokkal és ottani diplomatákkal folytatott beszélgetéseiből szűrte le észrevételeit. Moszkvából 1943 elejétől refrénként visszhangoztak a Csehszlovákia megújulását szorgalmazó, cseh befolyást sejtető hangok. A londoni rádió szlovákoknak szóló adása teljesen kizárta annak a lehetőségét, hogy a szövetséges hatalmak Szlovákiát önálló államként ismernék majd el.¹¹³ Ebben a helyzetben égető feladattá vált a szlovákok részéről a kiútkeresés, mert egyre világosabbá vált, hogy Szlovákia sorsáról nem a hazai politikai élet képviselői, hanem mindenekelőtt a győztes nagyhatalmak¹¹⁴ és az Edvard Beneš által irányított emigráció döntenek.

A körülményeknek a nyomása alatt a szlovák kormány ellentmondásos helyzetbe került: egyrészt a helyzet még nem zárta ki teljesen, hogy a háború végén Németország képes lehet segíteni Szlovákiának – ez a lehetőség továbbra is Berlinhez kötötte. Másrészt egyre valószínűbbnek tűnt, hogy a háború Németország feltétel nélküli kapitulációjával ér véget, vagyis a németek esetleges segítségére támaszkodni illuzórikus lenne. A szlovák politika választását az a tény határozta meg, hogy Berlinen kívül nem volt olyan nagyhatalom, mely támogatta volna az önálló szlovák állam fennmaradását.¹¹⁵

Szlovákia átmentése érdekében ezért különböző tapogatózó kísérletek történtek. Így például Karol Sidor,¹¹⁶ Szlovákia vatikáni követe Wladys-

---

Ferdinánd Ďurčanský híveként a salzburgi tárgyalások után neki is távoznia kellett Szlovákia politikai életéből, így Rómába került az ottani szlovák követségre. 1942–1945 között követ volt Svájcban.

¹¹² Ivan KAMENEČ: Pokusy reprezentantov Slovenskej republiky v rokoch 1944–45 o hľadanie východísk v záverečnej etape druhej svetovej vojny. In: Valerián BYSTRICKÝ–Štefan FANO (szerk.): i. m. 43.

¹¹³ Edvard BENEŠ: *Šest let exilu a druhé světové války. Reči, projevy a dokumenty z let 1938–1945*. Orbis, Praha, 1946. 197.

¹¹⁴ Valerián BYSTRICKÝ: *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. SAV, Bratislava, 1991. 8.

¹¹⁵ 1942 júniusában Londonban Eduard Beneš és Vjacseszlav Mihajlovics Molotov között megbeszélések lettek több témában is. A Szovjetunió elítélte a müncheni egyezményt és elismerték a Csehszlovák Köztársaság határait. Molotov kifejtette, hogy Csehszlovákiát „mindazon területekkel együtt kívánja látni, amelyet Hitler egykor elvett tőle”. ZSELICZKY Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekeiben 1920–1945*. Napvilág, Budapest, 1998. 67–68.

¹¹⁶ Karol Sidor (1901–1953), politikus, újságíró. 1939 márciusában a németek őt is megkörnyékezték, hogy államelnök legyen, de ő ellenállt ennek ezért Hitler szemében kegyvesztetté vált, így 1939–1945 között

law Sikorskival,¹¹⁷ az emigráns lengyel kormány miniszterelnökével egy lengyel–szlovák–magyar–horvát föderációról tárgyalt Rómában. Sidor Luigi Maglione¹¹⁸ vatikáni bíboros államtitkárral is tárgyalásokat folytatott, amelyek az úgynevezett „polgári-keresztény blokk” kialakítását célozták. Ez cseh országrészeket, az önálló Szlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot és esetleg Ausztriát foglalta volna magába.¹¹⁹ Sidor abból indult ki, hogy a csehekkel történő ismételt egyesülés a szlovákok számára nem volna előnyös. Ezért azt tervezte, hogy Szlovákia képviselőiben a békekonferencián is önállóan lépne fel, teljesen függetlenül a csehektől. Az önállóság megtartására törekedett, sőt a békekonferencián Szlovákia semlegességét is el akarta érni a magyarok és a lengyelek majdani támogatásával. Közben kapcsolatot tartott fenn az amerikai szlovákokkal, valamint a lengyel emigráns kormány néhány képviselőjével.¹²⁰ A magyarok a lengyeleken keresztül is kerestek kapcsolatokat a szlovák vezetőkhez. Ezek főleg diplomáciai síkon mozogtak. Spišiák figyelmeztette is a kormányt, hogy a lengyel emigráns kormány túlságosan is a magyar érdekeket képviseli Szlovákia ügyében.¹²¹

A reálsan gondolkodó pozsonyi körök tehát tudatában voltak annak, hogy kapcsolatot kell keresni a londoni csehszlovák emigrációval. Ez legalább az elméleti esélyét megteremtette annak, hogy közeledjenek a nyugati szövetségesekhez. Az akadályok azonban leküzdhetetlenek voltak, mivel a németek tudta nélkül nehéz volt kapcsolatot teremteni. Azok a szlovákiai politikai körök pedig, amelyek nem utasították el határozottan a visszatérést a csehszlovák államba, abból indultak ki, hogy Szlovákia egyenrangú lesz, és a szlovákokat majd elismerik föderatív nemzetként. Szlovákia visszatérését Csehszlovákiába bizonyos körülmények között és feltételekkel nem ellenezték volna olyan politikai személyek sem, mint Martin Sokol,¹²² Karol Sidor és mások, akik Szlovákiá-

---

Szlovákia vatikáni követe lett. 1944–1945-ben kereste a lehetőségét Szlovákia kilépésének a háborúból, eredménytelenül. 1945 után Kanadába emigrált.

¹¹⁷ Władysław Sikorski (1881–1943), lengyel tábornok. 1939–1943 között az emigráns lengyel kormány miniszterelnöke.

¹¹⁸ Luigi Maglione (1877–1944), bíboros. 1939–1944 között államtitkári pozíció töltött be a Vatikánban. Ezenfelül XII. Pius pápa titkárságának a vezetője is.

¹¹⁹ Libuše OŤAHALOVÁ–Miloda ČERVINKOVÁ: *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*. Academia, Praha, 1966. I. k. 355.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Dušan SEGEŠ: *Dvojkríž v siločiarach bieľeho orla*. Veda, Bratislava, 2009. 300–301.

¹²² Martin Sokol (1901–1957), jogász, politikus, parlamenti képviselő. 1939-ben az autonóm szlovák parlament elnöke, ahol 1939. március 14-én ő jelenti be a Szlovák Köztársaság megalakulását. 1939–1945

ban magas politikai funkciókat töltöttek be.¹²³ Sokol a nemzetgyűlés elnökeként hajlott arra, hogy a nemzetgyűlés deklarálja Csehszlovákia megújulását, és ezzel a szlovák állam átállását a szövetségesek oldalára.¹²⁴ Tiso viszont továbbra is a német szövetség mellett állt. 1943. szeptember 5-én egy eperjesi népgyűlésen kijelentette: „Azt, aki a mi szlovák nemzetünket jobban elismeri, mint Adolf Hitler, azt minden szlovák hazafi nagyobb hálája és szeretete öleli, és aki őszintébb barátja lesz a mi önálló Szlovák Államunknak, mint a Nagynémet Birodalom, azt az állam minden polgárának nagyobb odaadása illeti meg.”¹²⁵

A szlovák vezetés csehbarát irányzatának közeledési szándéka a londoni emigrációhoz irreálisnak bizonyult. A cseh politikusok nem mutattak érdeklődést az együttműködés iránt. Beneš az emigrációba vonulás pillanatától kezdve elutasította az önálló Szlovákia elismerését,¹²⁶ és határozottan elvetette a szlovák kormánnyal való kapcsolatteremtést.¹²⁷ Beneš Szlovákia lakosainak szóló rádióbeszédeiben többször hangoztatta, hogy „a szlovák quislingek milyen borzasztóan lerontották Szlovákia nemzetközi hiteletét”. Többször hangot adott annak a nézetének, hogy „a háború végső felszámolásakor felhasználják majd Szlovákia ellen azt a tényt, hogy Szlovákia, még ha Németország nyomása alatt is áll, relatív szabadságot élvez, közben pedig fasiszta politikát folytat, egy katolikus fasiszta párttal, Tiso vezetése alatt”. Jelezte, hogy „Szlovákiában mindenkinek tudatában kell lennie annak, ha beköszöntenek a nehézségek, hogy mit köszönhetnek Tisonak, Tukának, Machnak és az egész bandának”.¹²⁸ A szlovák és a cseh politikusok elképzelései tehát túlságosan is eltérőek voltak: míg Pozsony számára a szlovák nemzet önállósága, egyenjogúsága és szuverenitása volt a kulcskérdés,¹²⁹ addig a csehszlovák emigráció nem számolt az önrendelkezési jog elismerésével, és nem volt

---

között a Szlovák Köztársaság parlamentjének elnöke. 1943-ban a beneši emigrációnak közvetítőként keresztül azt üzenete, hogy egy alkalmas pillanatban hajlandó együttműködni, feloszlalni a Szlovák parlamentet, és bejelenteni, hogy a csehszlovák állam újjáalakul Szlovákia területén. Csehszlovákiában később börtönbüntetésre ítélték.

¹²³ Milan S. ĐURICA: *Dejiny Slovenska a Slovákov v chronologicckom prehľade*. Pressko, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, Košice–Bratislava, 1995. 182.; valamint Ivan KAMENEC: i. m. 37.

¹²⁴ Ivan MRVA: *Prezident Jozef Tiso a povstanie*. In: Peter BIELIK–Peter MULIK–Bartolomej KUNC (szerk.): *Dies Ater. Nešťastný deň 29. august 1944*. Lúč, Bratislava. 1994. 95.

¹²⁵ Miroslav FABRICIUS–Katarína HRADSKÁ (szerk.): i. m. II. k. 605.

¹²⁶ Libuše OTÁHALOVÁ–Miloda ČERVINKOVÁ: i. m. 1966. I. k. 30., 53.

¹²⁷ Uo. II. k. 753.

¹²⁸ Uo. I. k. 313.

¹²⁹ Gejza MEDRICKÝ: *Minister spomína*. Litera, Bratislava, 1993. 271.

hajlandó „elviselni a dualizmust”. Hajthatatlanul kitartott az „egységes csehszlovák nemzet” és centralista köztársaság koncepciója mellett.¹³⁰

A beneši emigráció kilátásba helyezte, hogy a szlovák kormány tagjai az árulás és a fasiszta politika miatt büntetést érdemelnek. Tisóval és Tukával kapcsolatosan megemlítették, hogy velük senki sem beszél és senki sem veszi őket komolyan a nagyhatalmak közül. Csak akkor fognak szóba állni velük, amikor a bíróságon a vádlottak padján ülnek majd.¹³¹ A Tiso-rezsim működését Beneš a következőként értékelte: Tiso és Hitler a szlovák államot „A közös csehszlovák haza ellen elkövetett aljas árulással hozták létre, szövetségben Henleinnel,¹³² Hitlerrel és Horthyval, majd hadat üzentek szláv testvéreiknek, a lengyeleknek, elősegítették az üldöztetést és a náci Hitlernek a lengyel katolikus állam megsemmisítését, azután hadat üzentek a Szovjetunióban élő baráti szovjet népnek, és végül Angliának és Amerikának, melyek alig 24 éve segítettek a szlovákoknak, hogy megszabaduljanak a magyaroktól és megőrizzék nemzeti létüket!”¹³³ Megjósolta, hogy a szlovákok a vesztesek oldalán fejezik be a háborút, ha továbbra is kitartanak a németek mellett. Beneš azokat is megfenyegette, akik a szlovákok közül Tisoék-kal tartanak, akinek azt jósolta, hogy a vesztesek táborába kerülnek és ezzel az egész nemzet bukását kockáztatják. Tisót, Karmasint,¹³⁴ Henleint és Tukát egyértelműen háborús bűnösnek kiáltotta ki.¹³⁵ Szerinte csakis a csehszlovák kormány mentheti meg a szlovákokat. Fenyegetésként a magyarokat is megemlítette, mint akik mindent elkövetnek annak érdekében, hogy az első bécsi döntéskor szerzett területeket megtarthassák. Ezt csakis ő, azaz Beneš akadályozhatja meg politikájával. „Csak a szövetségesekkel szerezhetitek vissza azt, amit a jelenlegi Tisók és Tukák, a berlini, római és budapesti szövetségeseikkel törvénytelenül,

¹³⁰ Milan S. ĐURICA: i. m. 1995. 185.

¹³¹ Edvard BENEŠ: i. m. 1946. 197.

¹³² Konrad Henlein (1898–1945), tanár, szudétanémet politikus. Csehszlovákia alatt az ottani Szudétanémet Párt vezetője. 1931-ben megalapította a Szudétanémet Hazafias Front nevű mozgalmat, amely 1935-ben párttá alakult. A hitleri Németország támogatásával belpolitikai válságot robbantott ki 1938-ban. 1938-ban autonómiát követelt a Szudéta területek részére. Neki és pártjának nagy szerepe volt Csehszlovákia szétesésében. A szudétanémet nemzeti követelések fokozásával a csehszlovákiai kisebbségi kérdést európai problémává duzzasztotta. A Szudéta-vidék Németországhoz csatolása után a közigazgatásban dolgozott, de nem töltött be jelentős pozíciót. 1939-ben belép az SS-be, majd a Szudéta-vidék Gauleitere lesz. 1945 öngyilkosságot követ el.

¹³³ GULYÁS László: *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Attraktor, Gödöllő, 2008. 333.

¹³⁴ Franz Karmasin (1901–1970), szudétanémet származású politikus, aki a Szlovák Köztársaság idején a Német Párt vezetője lett Szlovákiában.

¹³⁵ Edvard BENEŠ: i. m. 1946. 189–190.

erőszakkal töletek elvettek, és ami titeket joggal megillet. Itt mi magunk is megteszünk mindent a Szövetségeseknél Szlovákia érdekében, amit csak tudunk.”¹³⁶ Ezzel Beneš ügyesen alkalmazta a fenyegetés és a jutalom kettős módszerét a szlovákok felé. Beszéde további részében a szlovák állam, valamint a németek és magyarok hadigépezetének rombolására hívta fel a szlovákokat.

Beneš elképzeléseit jól jellemzi Vavro Šrobárnak,¹³⁷ egyik munkatársának 1943. szeptember 12-én küldött üzenete. Ebben először arra hívta fel a figyelmet, hogy Szlovákiában „minden, ami München óta történt, illegális és alkotmányellenes”. Majd kijelentette, hogy az árulók közül senkinek sem szabad megbocsátani, és nem szabad „visszaengedni” őket a korábbi helyükre. Hangsúlyozta, hogy nem kerülhet senki felelős beosztásba a kormány, a szlovák nemzetgyűlés és államtanács tagjai, a rezsimet a közélet bármely szakterületén képviselők közül, továbbá azok sem, akik kompromittálódtak. Szerinte lehetetlen elnézőnek lenni a „Tiso–Tukarezsim” politikusaival szemben.¹³⁸ Beneš úgy tartotta, hogy Tiso és pártja uralmát Szlovákia lakosságának maximálisan a 10–20 százaléka támogatja csak.¹³⁹

1943. december 16-án Beneš és Molotov tárgyalt a kétoldalú viszonyról, és a szlovákok kérdése is felmerült. Beneš kifejtette, hogy ő ezt a két állam között kívánja elintézni, nem szeretné, hogy ez nemzetközi ügyé váljon. Azt kérte Molotovtól, hogy a Szovjetunió kérje Csehszlovákiától a németekkel együttműködő szlovákok megbüntetését. Molotov rákérdezett, hogy kikre gondol. Beneš a következőket válaszolta: „Tuka, Saňo Mach, Tiso, Gejza Medricky,¹⁴⁰ Čatloš, nekik lógniuk kell és a többieknek is. Nehéz elkapni a bűnösöket a szlovákok között. Egész Szlovákia egy klán. És jól vigyáznak magukra: egy testvér Londonban, egy testvér Szlovákiában. Ha a szövetségesek vesztenek, a Szlovákiában lévő testvér megmenti a külföldit, ellenkező esetben a külföldi segíti a hazait. Természetesen túlzok, de érzékeltetni akarom, hogy nekünk, cse-

¹³⁶ Jindřich DEJMEK: *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*. II. rész. Karolinum. Praha, 2008. 404.

¹³⁷ Vavro Šrobár (1867–1950), szlovák politikus, orvos. Az első világháború előtt részt vett a szlovák és a cseh nemzeti mozgalomban. Szlovákia első teljhatalmú minisztere volt, majd különböző miniszteri posztokat töltött be. 1925-től a csehszlovák parlamentben nemzetgyűlési képviselő, később szenátor. Részt vett a szlovák nemzeti felkelésben. Beneš őszinte híve, segítője. 1945 után fontos pozíciókat töltött be.

¹³⁸ Libuše OTÁHALOVÁ–Miloda ČERVINKOVÁ: i. m. 1966. II. k. 728.

¹³⁹ Jindřich DEJMEK: i. m. 404.

¹⁴⁰ Gejza Medricky (1901–1988), gyógyszerész, jogász. 1939–1945 között a Szlovák Állam idején mezőgazdasági miniszter és parlamenti képviselő. 1945 után 7 év börtönt kapott, 1952-ben szabadult.

heknek, de maguknak a szlovákoknak is milyen nehéz a háborús bűnösök megbüntetése. De ezt mindenféleképpen szükséges megtenni a jövő és a moralitás érdekében.”¹⁴¹ A szlovák függetlenséget később sem ismer-te el. A szlovák autonómiát nem támogatta, Szlovákiával kapcsolatban csak olyan viszonyt tudott elképzelni, melyben a csehek dominálnak és Szlovákia gyakorlatilag Prágától függ.¹⁴² Nézeteiről a magyarok is tudomást szereztek, és azokat megfogalva próbáltak közeledni a szlovák kormányhoz.¹⁴³

Így például Ullein-Reviczky Antal sürgette a megállapodást a szlovákokkal. A budapesti szlovák követtel folytatott tárgyalásán hangsúlyozta a közös erőfeszítés fontosságát, ennek célját az „idegen elemek” Kárpát-medencéből történő kiszorításában látta, és úgy vélte, a térségben független államokat kell létrehozni. „Az oroszokon kívül a magyarok és szlovákok közös ellensége Beneš – hangoztatta. – Ha a nagyhatalmak a végső elszámolásnál másként akarnák rendezni a dolgokat, meg lehet nekik mondani, hogyan akarják azt az érintett kis nemzetek.”¹⁴⁴ Más alkalommal kijelentette: „Benešről nem irigylik Cseh- és Morvaországot, és minden jót kívánnak a cseheknek, csak ne keljenek át a Kárpátokon, mert akkor az korridor lenne az oroszok felé.”¹⁴⁵

Más magyar politikusoknak is volt koncepciójuk Szlovákia jövőjéről. Az olasz események hatására 1943. július 31-én Bajcsy-Zsilinszky Endre a kisgazdapárt nevében emlékiratot nyújtott be Kállay Miklós miniszterelnöknek, amelyben a nemzetközi helyzet megváltozása miatt aktívabb cselekvésre ösztönözte a magyar kormányt.¹⁴⁶ Memorandumában kitért a szlovák–magyar viszonyra is. Értesülést szerzett arról, hogy a két kormány között tárgyalások folynak. Tudomása szerint Tido Gašpar¹⁴⁷ szlovák propagandaminiszter Kállaynál járt. Pártja nevében a következő javaslatot tette: „Szlovákia kérdése az önkormányzat szempontjából is

¹⁴¹ A megbeszélések tartalmát ismerteti GULYÁS László: *Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai*. Documenta Historica 11. A JATE Történezház Diákkör kiadványa, Szeged, 1993. 31–32.

¹⁴² GULYÁS László: *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók*. I. m. 335.

¹⁴³ A kérdéshez lásd a korábban idézet Ronkay–Tiso-megbeszélést.

¹⁴⁴ SNA MZV 187. doboz. 65/43. sz. (1943. augusztus 17.)

¹⁴⁵ SNA MZV 187. doboz. 66/43. sz. (1943. augusztus 19.)

¹⁴⁶ Bajcsy-Zsilinszky Endre nézeteihez lásd TILKOVSKY Loránt: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Írások tőle és róla*. Budapest. 1986.; PINTÉR István–ROZSNYÓI Ágnes (közreadók): *Bajcsy-Zsilinszky dokumentumok. Századok, 1965/1–2.*; VIGH Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikája*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002. 248., 265.

¹⁴⁷ Tido Gašpar (1893–1972), író, politikus, a Hlinka-párt egyik ideológusa, újságíró. A Szlovák Állam idején parlamenti képviselő.

gyökeresen más, mint Erdélyé.”¹⁴⁸ Véleménye szerint azért, mert a Felvidéknek nincsen önkormányzati múltja. Másfelől pedig azért, mert a szlovákság meglehetősen zárt tömbben élt. A csehszlovák uralom – szerinte – annyit ért, hogy a szlovák értelmiségi réteg lelkületébe beleszorgalmazta a csehszlovák, illetőleg annak ellentétéként a szlovák önkormányzatiság gondolata megvalósításának fontosságát. Bajcsy-Zsilinszky szerint: „Az egyszerűen elképzelhetetlen ma már, hogy a szlovák nemzet megfelelő széles önkormányzat biztosítása nélkül önként visszacsatlakozzék a Szent Koronához vagy belenyugodjék egy ilyen visszacsatlalásba. De ugyanakkor az is elképzelhetetlen, hogy az új világrendező fórum elfogadna bármi olyan megoldást magyar részről, mely a Szent Korona hatósága alatt nem nyújtana sokkal több önkormányzatot a szlovák nemzetnek, mint nyújtott volna a beneši Csehszlovákia. Nyilvánvaló tehát, hogy Szlovákia széles és szabad önkormányzatának, sőt szükség esetén önálló államiságának gondolatával is meg kell barátkoznia a magyar politikának.”¹⁴⁹

Saját és pártja nevében felvetette azt is, hogy a magyar kormány biztosítson „fehér lapot”, amelyre a szlovákok „ráírhatják”, milyen feltételek és nemzetközi jogi formák alapján találnák meg jobb, szabadabb boldogulásukat a Szent Korona keretein belül. Javaslatára szerint erre két lehetőség nyílna: „Az egyik Horvátországnak 1868-ban megvalósított, széles önkormányzata, a másik az osztrák–magyar kiegyezés paritásos realuniója. Minden ennél messzebb menő federalizálása Szlovákia felé a történelmi Magyarországnak végzetesen megbontaná a Szent Korona történelmi, jogi, földrajzi és gazdasági egységét, s hátrányára volna mind a magyarságnak, mind a szlovákságnak.”¹⁵⁰ Véleménye szerint – s a realitásokat mellőzve – az emigráns lengyel politikusok¹⁵¹ segítségével lehetővé válhatna egy ilyen „nagyvonalú magyar–szlovák” kiegyezés.

Bajcsy-Zsilinszky Endre tehát, mint memorandumából láthatjuk, a kétoldalú kapcsolatok rendezése ügyében szükségesnek tartott bizonyos „reformokat”. Ajánlásai azonban híján voltak a reálpolitikai megfontolásoknak. Nem tudta feladni a Szent István-i állameszme koncepcióját, és nem vette kellően figyelembe a szlovák szándékokat sem

¹⁴⁸ PINTÉR István–ROZSNYÓI Ágnes: i. m. 194.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ A lengyeleket a régi lengyel–magyar barátságra tekintettel vetette fel. A lengyel emigráns kormány jó kapcsolatban állt az angolszász hatalmakkal, és rajta keresztül vélte megnyerni Bajcsy-Zsilinszky a szövetségesek jóindulatát a magyar ügy támogatására.

államiságuk és önállóságuk megőrzésére. A konföderációs terveket is csak annyiban tartotta elfogadhatónak, amennyiben Magyarországnak vezető szerep jutna.

Újab magyar tárgyalási kísérletek

Ullein-Reviczky Spišiak követhetnél sürgette az együttműködést a két kormány között. Jelmondata a következő volt: „addig, amíg nem jön valaki más,” tegyenek közös lépéseket.¹⁵² Ullein-Reviczky ugyanis attól tartott, hogy ha Magyarországon kormányváltás történik, már nem lesz esély erre. Kifejtette, hogy az a „Nagy-Magyarország”, amelyről korábban a magyarok az iskolában tanultak, már nem jöhet létre, és nem is célja a magyar politikának. A kétoldalú megbeszélésekből Spišiak nem az együttműködés fontosságát szűrte le, hanem azt, hogy Magyarországnak szüksége van a kisebb országok támogatására. Spišiakban felmerült a kérdés: vajon miért? Azért, hogy az etnikai Magyarországot védje, vagy azért, hogy egy későbbi terjeszkedést készítse elő? Spišiak az utóbbit valószínűsítette. Harmadik lehetőségként azt jelölte meg, hogy a kisebb országokkal való megbékélés következtében Magyarország szabad kezet kapna a nagyobbakkal – azaz Romániával és Németországgal – szemben. Arra jutott, hogy a magyar diplomácia csak azért támogatja Szlovákia függetlenségének megővését, mert attól tart, hogy a háború után Csehország és Szlovákia ismét egyesülni fog, és ez veszélyes lenne Magyarország területi integritására.¹⁵³

A szlovák vezetők örömmel vették a Spišiak jelentésében foglaltakat, főleg azt, hogy Magyarország nem kívánja Szlovákia önállóságának megszűnését. A magyarokkal szembeni bizalmatlanságuk azonban nem szűnt meg. Attól is tartottak, hogy ha a magyar kormány követi az olasz példát, akkor Szlovákia rosszabb pozícióba kerül, ezért jónak látták új szövetséges után nézni.

1943. szeptember elején a bukaresti szlovák követ kormánya nevében tárgyalt a román vezetővel, Ion Antonescuvval is. Felvázolta, hogy Németország helyzete meggyengült, ezért Szlovákiát magyar támadás veszélye fenyegeti, ekképpen kész tények elé állítva majd az angolszász hatalmakat. Megkérdezte Antonescut, vajon Románia mint Szlovákia szövetséges rendelkezik-e olyan katonai erővel, illetve szándékkal, hogy

¹⁵² SNA MZV 187. doboz. 65/43. (1943. augusztus 17.)

¹⁵³ Uo.

ebben az esetben Szlovákia segítségére sietne. Antonescu azt válaszolta, hogy a román hadsereg kész a magyar támadást megállítani, és ellentámadásba átmenni. A szlovák vezetőknek azt üzenté, hogy „Románia hadserege felkészült és mindig készen áll Magyarország ellen is”.¹⁵⁴

A pozsonyi vezetők elégedettek voltak a román válasszal. A németektől mégis azt kérték, engedjék haza a fronton lévő szlovák egységeket. Egyúttal jelezték azt is, hogy nem kívánnak újabb katonai egységeket küldeni a Szovjetunió ellen.

1943 szeptemberében a pozsonyi magyar követ arról szerzett értesülést, hogy a németek érdeklődnek a szlovák kormánynál: részt vennének-e Magyarország szlovák lakta területeinek megszállásában a Vác–Miskolc vonalig. Kuhl értesülése szerint Tiso elutasította ezt. Blaskovich György pozsonyi magyar követségi tanácsos szerint azért, mert a szlovák államfő ekkorra gyökeresen megváltoztatta Magyarországgal kapcsolatos véleményét, és örült volna a két ország közötti közeledésnek. Blaskovich megjegyezte, hogy az olasz fegyverletétel óta a szlovák sajtó visszafogta támadásait Magyarország ellen, mégpedig bizonyára azért, mert most a világeseménynek érdekesebbek és aktuálisabbak. A szlovák propagandaügyi minisztérium viszont – a Szlovákiában a magyar politika iránt megnyilvánuló szimpátia ellensúlyozására – azt terjesztette, hogy Magyarország külpolitikai helyzete meglehetősen rossz lehet, mert felajánlotta Szlovákiának Kassa visszacsatolását. Ennek fejében garanciákat kapna arra, hogy Szlovákia Magyarország esetleges külpolitikai irányváltása esetén nem fog új területi követelésekkel előállni. A szlovák propagandaügyi minisztérium szerint azonban a szlovák vezetés elutasította a magyar ajánlatot.¹⁵⁵

A magyar kormány 1943 szeptemberében újabb kísérletet tett a közeledésre. Szeptember 17-én Baross Gábor¹⁵⁶ volt magyar országgyűlési képviselő Kuhl pozsonyi követ segítségét kérte. Családjával együtt Trenčéncépligre érkezett gyógyüdülésre, visszafelé azonban megálltak Pozsonyban. A szállodában a szlovák rendőrség zaklatta őket. Mint Kuhl Barosstól megtudta, a képviselő Tukával és Tisóval kívánt politikai megbeszéléseket folytatni. Tuka fogadta is őt, a magyar–szlovák viszony alakulásáról beszélgettek, s abban is megállapodtak, hogy beszélgetésük magánjellegű, és annak nincs hivatalos tartalma. Tuka a magyar–szlovák viszony javításának három feltételét említette. Mindenekelőtt be kell fe-

¹⁵⁴ SNA MZV 193. doboz. 173/43. (1943. szeptember 8.)

¹⁵⁵ MOL K-63. 464. cs. 177/1943. sz. (1943. szeptember 13.)

¹⁵⁶ Baross Gábor (1884–1971), közgazdász, magyar országgyűlési képviselő.

jezni a Szent István-i állameszme és más magyar revizionista szólamok hangoztatását. Ha ez nem lehetséges, akkor a magyar kormány jelentse ki, hogy ezek az elképzelések nem érintik Szlovákiát. Másodsor: a határokat igazítsák ki Szlovákia javára etnikai alapon. Harmadszor: Magyarország vegye figyelembe, hogy Szlovákiát köti a Németországgal megkötött „*Schutzvertrag*”, ekképpen németellenes politikát nem folytathat.¹⁵⁷

Baross a Tukával történt megbeszélés után kihallgatást kért Tiso titkárságán. Ott azonban azt javasolták neki, hogy írásban adja elő mondanivalóját az elnöknek. Baross ezt elvetette, és visszament családjához a szállodába, ahol ebéd közben egy rendőr kereste fel, és utasította, hagyja el Szlovákiát. A családtagok, ha akarnak, továbbra is maradhatnak. Baross bement a rendőrségre, hogy érdeklődjön kiutasításának okai felől, ahol azt az információt kapta, hogy tévedésről lehet szó, nyugodtan maradhat ő is. Amikor a rendőr felszólította Baross-t a távozásra, éppen Štefan Polyákkal,¹⁵⁸ a szlovák külügyminisztérium egyik befolyásos munkatársával ebédel. Kuhl az esetről készített jelentésében valószínűsítette, hogy Polyák intézte el a kiutasítás visszavonását. Kuhl szerint, mivel Tiso és Tuka kölcsönösen figyeltette egymást, bármelyikük elrendelhetette Baross kiutasítását. Tuka azért, hogy így megakadályozza Baross és Tiso megbeszélését, Tiso pedig azért, mert attól tartott, hogy a tárgyalások a németek fülébe jutva hátrányosan befolyásolhatják Szlovákia megítélését. Baross még egy kísérletet tett a kapcsolatfelvételre, de Tiso a kérést megtagadta, s közölte a képviselővel, hogy csak akkor fogadhatja, ha hivatalos megbízólevele van a magyar kormánytól. Baross ekkor elállt tervétől.

Tuka a Baross-eset után közölte Kuhl-lal, hogy nem látja szívesen az ilyen jellegű politikai megbeszéléseket, amelyek csak „zavart és félreértést okoznak”, ezért magyar magánszemélyeket a jövőben kizárólag a magyar követség hivatalos ajánlása alapján fogad. Kuhl ismételten kérte feletteseit, hogy akadályozzák meg a nem hivatalos magánpolitizálást.¹⁵⁹ Ghyczy Jenő¹⁶⁰ számjeltáviratban kommentálta az esetet, amely-

¹⁵⁷ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65 tétel, 179/1943. sz. alatt. (1943. szeptember 17.) (Kuhl Lajos követ levele Szegedy-Maszák Aladár követségi tanácsosnak.)

¹⁵⁸ Štefan Polyák (1882–1946), szlovák politikus, mágnás, nagybirtokos, parlamenti képviselő. Agrármérnök. A szlovák külügyminiszter helyettese mezőgazdasági ügyekben.

¹⁵⁹ A magyar közvélemény nem becsülte meg kellően a magyar külügyi szolgálat tevékenységét, ezért a magyar keresztény középosztály néhány tagja feljogosítva érezte magát, hogy ők is részt vegyenek a tárgyalásokban, föl sem mérve azt, hogy ezzel árthatnak, mivel indiszkréciók történhetnek.

¹⁶⁰ Ghyczy Jenő (1893–1982), diplomata, 1933-tól a prágai, belgrádi, majd a berlini követségen tanácsos. 1939-től a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1942-től a külügyminiszter állandó helyettese, 1943 júliustól 1944 márciusáig külügyminiszter.

ből megtudhatjuk, hogy Baross Gábornak semmiféle hivatalos felhatalmazása nem volt arra, hogy politikai tárgyalásokat folytasson.¹⁶¹

1943 végén Esterházy János a magyar kormány megbízásából újabb titkos megbeszéléseket kezdeményezett a szlovák vezetőkkel. Ezek azonban hamarosan zsákutcába jutottak, mivel Tiso, Tuka és Mach a németek miatt félték a további tárgyalásoktól.¹⁶² A szlovák vezetők nagy része ekkor már mindenképpen kerülni akarta, hogy kompromittálódjon a németek előtt.

Magyar és szlovák katonatisztek együttműködési kísérletei

1944 elején nemhivatalos kapcsolatfelvétel történt Pozsonyban Kádár Gyula,¹⁶³ a magyar katonai elhárítás főnöke és Ferdinánd Čatloš, a szlovák hadsereg parancsnoka között.¹⁶⁴ Čatloš nagy örömmel fogadta Kádárt, mivel még nem tárgyalt Magyarországról hivatalosan érkező magas rangú katonatiszttel. Beszélgetésük során szóba került a háború folytatása. Mindketten arra a következtetésre jutottak, hogy a háború a németek számára elveszett, és ez Magyarországra és Szlovákiára nézve is súlyos csapást jelenthet. A front közeledtével mindketten a helyzet romlását jósták. Egyetértettek abban is, hogy nem kellene ellenségesen viszonyulniuk egymáshoz, hanem – ahogy azt Kádár kijelentette – „üdvös volna a magyarok és szlovákok között valamiféle kapcsolatot teremteni, és ennek alapján adott időpontban közösen cselekedni”.¹⁶⁵ Čatloš úgy látta, erre kevés a remény, ugyanis: „A politikusok vakok, nem lehet velük beszélni, mereven elzárkóznak minden közeledéstől a magyarok felé.”¹⁶⁶ Kádár szerint a katonák jobban megérthetnék egymást, és egy katonai együttműködést a politikusok is kénytelenek lennének elfogadni.

A közeledés konkrét módját is megbeszélték. Kádár feladata lett volna elintézni, hogy négy-öt szlovák tiszt kölcsönös tájékoztatás címén Magyarországra látogathasson. Ugyanezt lehetővé tették volna a szlová-

¹⁶¹ MOL KÜM K-64. 100. cs. 1943/65. tétel. (1943. október 1.) (Ghyczy Jenő számjeltávirata Kuhlnek.)

¹⁶² Dušan SEGEŠ: i. m. 313.

¹⁶³ Kádár Gyula (1898–1982), magyar vezérkari ezredes, 1943. augusztus. 1.–1944. április között. a Vkf. 2. a magyar hírszerzés-kémelhárítás katonai szervezetének parancsnoka.

¹⁶⁴ A találkozó pontos dátumát a források hiányában nem sikerült megtalálni.

¹⁶⁵ KÁDÁR Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig. I–II.* Magvető, Budapest, 1978. II. k. 564.

¹⁶⁶ Uo.

kok a magyar tiszteknek is. Ezt követően Szombathelyi Ferenc¹⁶⁷ vezérezredes és Čatloš is találkozhattak volna. Čatloš kivitelezhetőnek vélte a tervet. Visszatérte után Kádár Ghyczy Jenő külügyminiszternek és Szombathelyinek is beszámolt a történekről, mindketten támogatták a kapcsolatfelvételt. Hamarosan négy szlovák tiszt érkezett Budapestre, azonban konkrét megállapodás nem született. A hamarosan bekövetkező német megszállás és az ennek következtében előállt politikai és személyi változások folytán a kapcsolatok kiépítésére és elmélyítésére már nem kerülhetett sor.¹⁶⁸ Čatloš már a Kádárral folytatott tárgyalások alatt tervezte, hogy a szlovák hadsereg kísérletet tesz a kiugráásra. Erről 1944 júliusában tájékoztatta a moszkvai katonai vezetést is. Čatloš el akarta fogni a szlovák vezetés nácibarát tagjait, és államcsínyt szándékozott végrehajtani. Tervei szerint a szlovák hadsereg a Vörös Hadsereg szövetségeseiként harcolt volna tovább. A szlovák területeket együtt szabadítanák fel. Az átállással nagymértékben megkímélnék a lakosságot a háborús pusztításoktól. A szlovák hadseregnek akkor kellett volna akcióba lépnie, amikor a Vörös Hadsereg eléri Krakkó térségét.¹⁶⁹ A terv szerint a Szlovákia keleti részén tartózkodó német erőket a szovjetekkel közösen megkerülték és bekerítették volna, majd a Kassa környékén lévő magyar egységek ellen vonultak volna. Az átállás azonnal hadba lépést jelentene Magyarországon ellen. Mindettől óriási népszerűséget remélt magának, ennek következtében újabb korosztályok mozgósíthatóságában bízott, és így a korábban elvesztett területek visszaszerzésében.

Čatloš titokban kapcsolatba lépett a szlovákiai kommunistákkal. 1944. augusztus 4-én küldöttséget menesztett Moszkvába. A delegáció vezetője Karol Šmidke, a kommunisták egyik vezetője volt. Moszkvában két pontból álló ajánlatot terjesztettek elő: 1. Szlovákia visszavonja a Szovjetunióhoz és szövetségeseinek küldött hadüzenetét, ezzel egyidőben hadat üzen Magyarországnak, illetve megszakítja kapcsolatait Németországgal, a szlovák hadsereg önálló jelleggel, de a Vörös Hadsereg részévé

¹⁶⁷ Szombathelyi Ferenc (1887–1946), vezérezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka, 1941–1944. április között vezérkari főnök.

¹⁶⁸ A későbbiek folyamán a németek vád alá helyezték Kádárt Magyarországon, de a Čatlošsal folytatott beszélgetés részleteit nem ismerték. Így csak feltételezni tudták, hogy németellenes akciótervet vitattak meg. Források hiányában nem ismert, vajon Čatloš valóban elmondta-e Kádárnak a szovjetekkel történő együttműködésre és a háborúból való kiugráásra vonatkozó konkrét tervét. Valószínűleg nem, vagy legalábbis annak a magyarokra vonatkozó részét elhallgatta. Čatloš továbbra is hivatalában maradhatott, a németek csak gyanakodtak rá.

¹⁶⁹ Vilém PREČAN (szerk.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1965. 263.

válik; 2. a szlovák kommunisták kapcsolatba lépnek a Szovjetunióval, és vállalják, hogy a háború után a szlovák kérdést a Szovjetunió érdekei szerint rendezik.¹⁷⁰

Čatloš átállási tervével az utolsó pillanatban nemcsak magát akarta megmenteni, hanem a szlovák államiságot is. Elképzeléseinek, melyben a vezetése alatt álló szlovák hadseregé lett volna a főszerep, két aspektusa volt: egy katonai és egy politikai. Míg a terv katonai aspektusát, a katonai átállást a Szlovák Nemzeti Tanács¹⁷¹ elfogadta, a politikait – a szlovák államiság fenntartását – elutasította.¹⁷² Ez Beneš győzelmét jelentette, aki a szlovák államiság elismerésének bármilyen jellegű megnyilvánulását már jóval korábban kizárta. Már 1943 márciusában azt tanácsolta, hogy „a korábbi politikai pártoknak és embereknek [...] hangsúlyozni kell, hogy Németország bukását követően azonnal gyökerestül ki kell irtani a jelenlegi fasizálódó rezsimet, pártokat, és el kell távolítani mindenkit, aki Szlovákia mai szerencsétlenségéért felelős”. Ezzel egyidejűleg azt kérte, hogy „Szlovákia idejében szabaduljon meg a jelenlegi rezsimtől és váljon egyszerűen München előtti csehszlovák területté, azaz teljes egészében, mindenben egyesüljön a köztársasággal és annak külföldön elismert kormányával”.¹⁷³

1944. október 6-án a Vörös Hadsereg és a Szovjetunióban létrejött Csehszlovák Hadsereg a Duklai-hágónál szlovák területre lépett. A csehszlovák vezetés célja az volt, hogy amennyiben csapatai a hágónál sikeresen áttörnek, akkor északról dél felé haladva a frontzónában tömeges menekülésre kényszerítik a magyar nemzetiségű lakosokat. A fentieket a Moszkvában kiadott *Szabad Csehszlovákiáért* című lapban fogalmazták meg, és az alábbi üzenettel fordultak a szlovák területen harcoló katonákhoz: „Most kezdődik a harc a Csehszlovák Köztársaság nagyarányú megtisztítására a németektől, magyaroktól és árulóktól.”¹⁷⁴ A terv

¹⁷⁰ Edward TABORSKÝ: *President Edvard Beneš between East and West*. Hoover Institution Press, Stanford, 1981. 176.

¹⁷¹ Szlovák Nemzeti Tanács: titokban 1943 decemberében alakult meg, és a szlovák nemzeti politikai akarat egyedüli képviselőjének nyilvánította magát. Tagjai hangsúlyozták, hogy egy államban élnek a jövőben a csehekkel, de csakis az egyenlőség elve szerint. A felkelés idején kinyilatkoztatták, hogy ők képviselik a szlovák nemzetet és leszögezték, hogy egyedül ők gyakorolják a teljes törvényhozó, és végrehajtó hatalmat. Beneš nem szimpatizált ezen elvekkel, de a tanácsot elismerte, annak ellenére, hogy Moszkvában a szlovák kommunista emigrációval folytatott tárgyalásai során tagadta a szlovák nemzet önállóságát.

¹⁷² GYÖNYÖR József: A kassai kormányprogramtól a jogtipró beneši dekrétumokig. In: MAYER Judit (szerk.): *Edvard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és a németek jogfosztása*. Pannónia, Pozsony, 1996. 76–77.

¹⁷³ Libuše OTÁHALOVÁ–Miloda ČERVINKOVÁ: i. m. II. k. 1966. 730.

¹⁷⁴ GULYÁS László: *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók*. I. m. 316.

hasonlított arra, amely alapján Sztálin parancsára menekülésre készítettek a lengyelországi németeket; akik milliósámmra menekültek el korábbi lakhelyükről. Az elképzelést azonban nem tudták megvalósítani, mivel a németek jól kiépített védvonalai megállították az oroszokat a Kárpátokban. Egyidejűleg felszámolták a Szlovák Nemzeti Felkelést, így a magyar lakosok eltávolítására sem került sor Szlovákiából.

A felkelés elleni gyors német fellépés miatt abba más szlovák katonai és kormánykörök nem tudtak szervezeten bekapcsolódni, és így kénytelenek voltak továbbra is a németek oldalán szerepet vállalni.¹⁷⁵ Ezután a Szlovák Köztársaság fennállásának egyetlen biztosítója a Németország melletti kitartás volt. Tiso a felkelést Isten által küldött megpróbáltatásként jellemezte, amelyet alázattal kell viselni. Harcra szólított fel ellene, és a szlovák állam fenntartását jelölte meg a legfontosabb feladatnak.

Čatloš és kísérete eljutott a felkelők területére, de ott letartóztatták, és fogolyként Moszkvába szállították. Terve túlságosan merész volt, és nem vette figyelembe az aktuálpolitikai helyzetet. Ezenfelül sem a Vörös Hadsereg vezetése, sem a Beneš vezette emigráns kormány nem bízott benne. Ettől függetlenül a németbarát szlovák vezetésből nagyon kevesen tettek konkrét lépéseket azért, hogy Szlovákiát kivezessék a német szövetségből és a második világháborúból. Čatlošon kívül, mint korábban már említettük, Karol Sidor, Szlovákia vatikáni követe folytatott eredménytelen tárgyalásokat az angolszász hatalmakkal.¹⁷⁶ 1943–1944-ben a magyar–szlovák viszonyt szlovák részről az önálló Szlovákia fennmaradásába vetett hit, illetve elvesztésétől való félelem, általánosságban pedig a magyar kisebbség helyzete, a szlovák revizionizmus és a magyarországi szlovák népcsoport sorsa körüli viták határozták meg.

Összegzés

A Kállay-kormány hintapolitikájának és együttműködési kísérleteinek végül Magyarország 1944. március 19-i német megszállása vetett véget. Szlovákiában 1944-ben a lakosságot a sajtón keresztül arra ösztönözték, hogy ne törődjön a „nagypolitikával”, hanem dolgozzon becsületesen a nemzet és a haza fennmaradása érdekében, és bízson Tiso értékítéletében.

¹⁷⁵ Robert LETZ: Činnosť sovietskych orgánov NKVD na Slovensku v rokoch 1944 a 1945. In Valerián BYSTRICKÝ–Štefan FANO (szerk.): i. m. 107.

¹⁷⁶ Karol Sidor béketapogatózási tevékenységéről lásd Pavol PETRUŠ–Dušan SEGEŠ: Memorandum Karola Sidora Slovenská otázka z júna 1943. *Historický časopis*, 2005/1. 123–150.

A hivatalban lévő szlovák vezetés, még ha voltak is elképzelései a Németországtól való elszakadásra, végig kitarzott a németek mellett. A háború utolsó évében azonban már minden józanul gondolkodó ember számára nyilvánvaló volt, hogy a szlovák államiságot óhatatlanul más formában és más módon kell meghatározni, mint ahogy az 1939. március 14-én Hitler nyomására történt. Visszatértek a Hlinka által is hangoztatott jelszóhoz, amely szerint: „A nemzet több, mint az állam.” Kezdetben ezt Tiso is így gondolta, de parancsuralmi rendszerének megerősödése után a gyakorlatban éppen az ellenkezőjét valósította meg: az államiság adott formáját a nemzet sorsa fölé rendelte. 1944 márciusában Tiso és Gejza Medrický beszélgetése során szóba került, hogy valamiféle kapcsolatot kellene keresni a nyugati hatalmakkal. Tiso ezzel kapcsolatban kifejtette: fontos lenne hangsúlyozni, hogy a szlovákokkal szemben erőszak lenne, ha megfosztanák őket önrendelkezési joguktól. „Azért mégis szükséges volna a szövetségesekhez vezető utak keresése. Tájékoztatni őket, hogy megfosztani ezt a nemzetet önrendelkezési jogától, az erőszak lenne, tartós igazságtalanság. Be kellene bizonyítani, hogy nem vagyunk nácik, és hogy kikényszerített háborús részvételünket a legminimálisabb, szinte jelképes mértékre szorítottuk.”¹⁷⁷

1944. május 12-én Tiso Klessheimben, a Führernél tett látogatása alkalmával megkérdezte: vajon a Führer nem mérlegeli-e egy különbéke megkötését a nyugati szövetségesekkel (ami objektíve egyáltalán nem jöhetett szóba). Hitler ezt a lehetőséget kategorikusan visszautasította, és csak abban az esetben lett volna hajlandó – úgymond – mérlegelni, ha ő diktálhatja a békefeltételeket.¹⁷⁸ A kérdést, vajon a szlovák vezetők azt a választ kapták-e, amit hallani akartak, másodlagosnak tekinthetjük. Tiso kérdése azonban nem feltétlenül csak arra szolgált, hogy megismerje Hitler aktuális álláspontját az adott helyzetről, hanem inkább kísérlet lehetett arra, hogy óvatosan és túlzott kockázat nélkül kiderítse, vajon nem kapna-e esetleg Szlovákia is lehetőséget arra, hogy kapcsolatot keressen a nyugati szövetségesekkel. Tiso végül meggyőzte önmagát arról, hogy nincs választása, és a teljes összeomlásig kitarzott a németek mellett. Klessheimben, az utolsó találkozás alkalmával azzal búcsúzott Hitlertől, hogy „ő és a szlovák nép tudja, mi a hűség”.¹⁷⁹ A szlovák vezető körökben reménykedtek egy Németország és a nyu-

¹⁷⁷ Milan S. ĐURICA: *Dejiny Slovenska a Slovákov v chronologicckom prehľade*. Pressko, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku. Bratislava, 1995. 189.

¹⁷⁸ Ivan KAMENEC: i. m. 1994. 40–41.

¹⁷⁹ G. KOVÁCS László–Ivan KAMENEC: *Jozef Tiso*. Nap, Dunaszerdahely, 1997. 52.

gati szövetségesek közötti különbékében, de ez minden alapot nélkülöző elképzelés volt.

Tiso mindvégig elutasító választ adott azokra a kétségbeesett és reménytelen javaslatokra, melyeket diplomatáitól 1944 folyamán és 1945 első felében kapott, hogy próbáljanak kapcsolatba lépni a szövetségesek római és berni katonai szerveivel.¹⁸⁰ A Szlovák Köztársaság ily módon nemzetközileg végleg elszigetelődött, és vezetői meg sem kíséreltek enyhíteni ezen. 1945. május 8-án Németország feltétel nélkül kapitulált. Ugyanezen a napon a Szlovák Köztársaság kormánya az ausztriai Kremsmünsterben megadta magát a III. amerikai hadseregnek.¹⁸¹

A szlovák–magyar együttműködés 1943-ban, majd 1944-ben elmaradt, a két kis országot pedig a német diplomácia ügyesen felhasználta egymás ellen. Mindkettőt azzal fenyegette, hogy egy kiugrási kísérlet nyomán a német hadsereg teljesen megszállná őket, és elveszíthetik területük egy részét. Ez esetben még korábban meglévő minimális politikai és külpolitikai mozgásterük sem maradhatna meg. A magyar közeledési tervek kudarcra voltak ítélve. A szlovák politikai vezetés nem volt érdekelt az együttműködésben, ők a német vezetésben bíztak, akik azt ígérték, hogy a háború után területeket szerezhetnek vissza a magyaroktól. Tiso és politikustársai nem ismerték fel, hogy ez a háború már elveszett és a kiugrási alternatívákat kellett volna keresni a magyarokkal együtt, akár a háborúból való közös kilépés lehetőségét is mérlegelve.

¹⁸⁰ Karol SIDOR: *Šesť rokov pri Vatikáne*. Obrana Press, Scranton. 1947. 254.

¹⁸¹ Az amerikai hadsereg Tisót kiadta a csehszlovák hatóságoknak, akik elítélték, majd felakasztották.